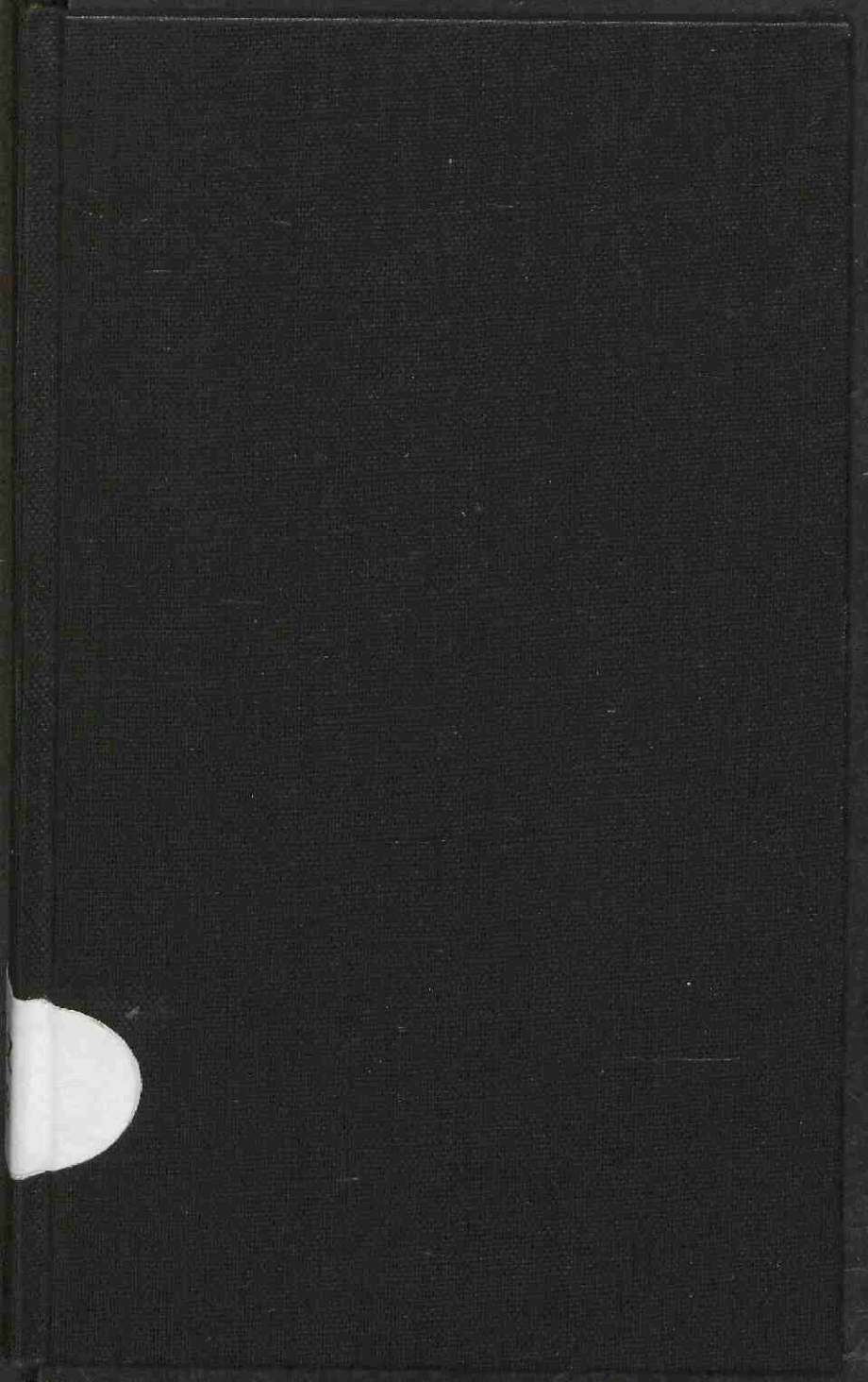

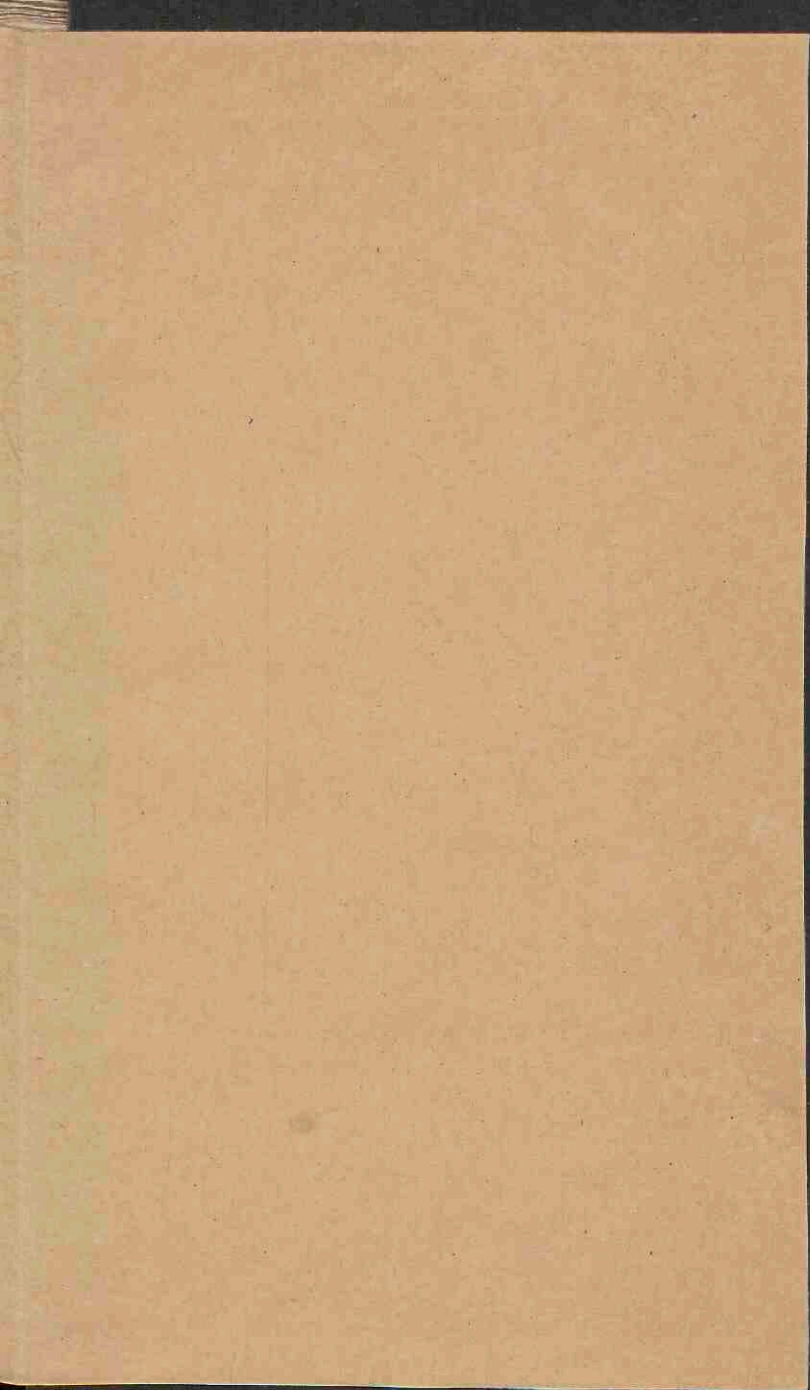

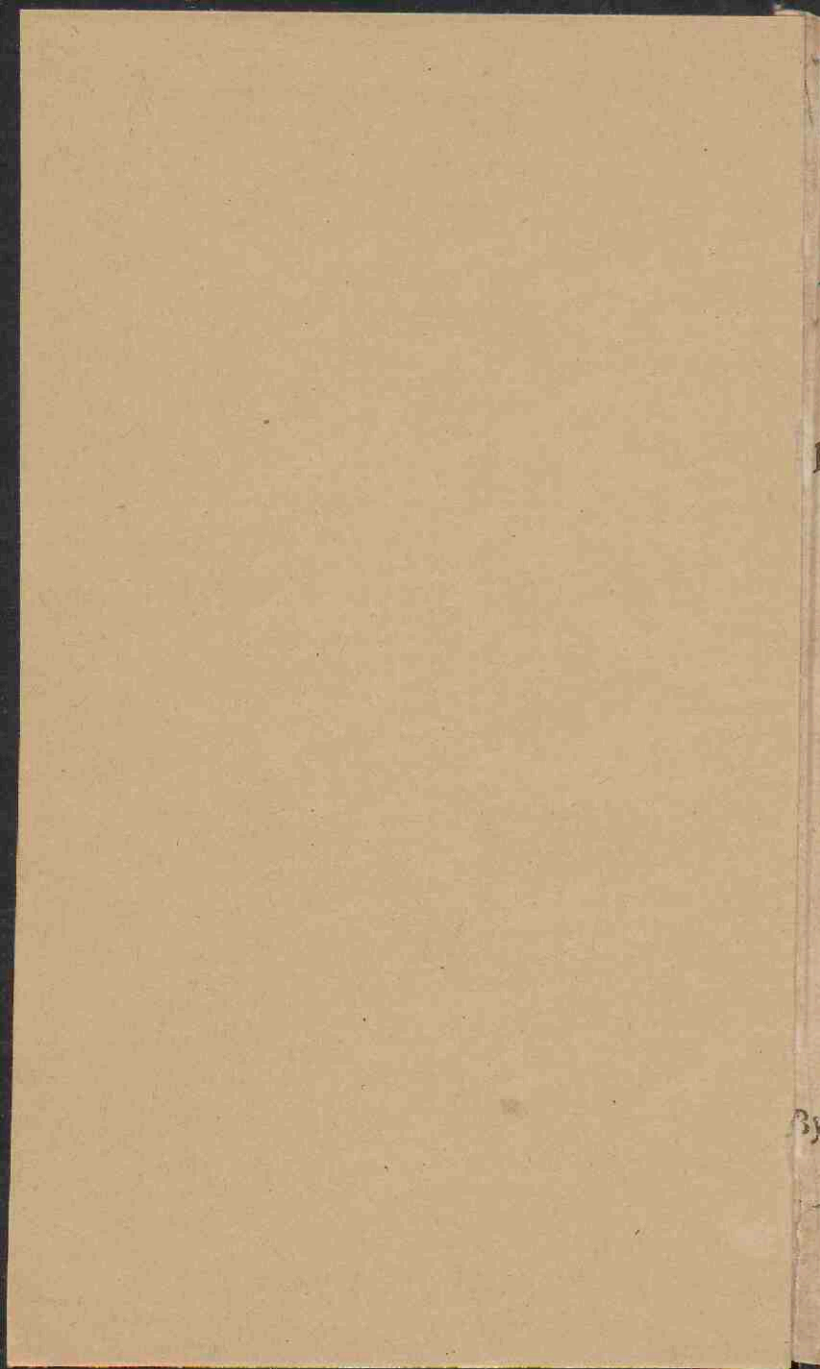
Breukelens kerkvernieuwing

<https://hdl.handle.net/1874/279162>

EAZ gug

EAZ 949 -

BREUKELENS

v.B.

~~513. C. 8~~
J. 8

K E R K -

VERNIEUWING.

DOOR

LEONARD BEEELS

Predikant te Breukelen.

TE UTRECHT,

By WILLEM vande WATER.
Drukker vande Academie,

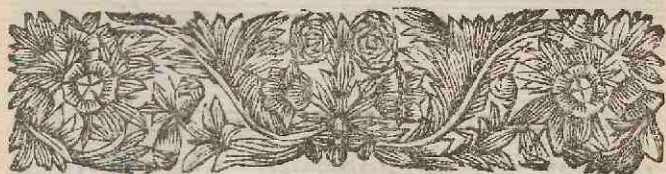
clō 10 ccvii.

1707.

Uitgegeven volgens Ker-
kenordeninge.

D E N
I N G E L A N D E N
E N
I N G E S E T E N E N
V A N
B R E U K E L E N
W I E R M I L T D A D I G H E D E N
V E E L T O E G E B R A C H T
H E B B E N
T O T
H E R B O U W I N G E
V A N H E T
B O U V A L L I G
B E D E H U I S
W O R D T

D E S E
P R E D I K A E T S I
U I T E E N
G E N E G E N H A R T E
T O E G E W Y T
D O O R
H U N N E N
H E I L W E N S C H E N D E N
D I E N A E R
I N
K R I S T U S.
L E O N A R D B E E L S.

A E N D E N

G O D T S D I E N S T -

L I E V E N D E N

L E Z E R .

GY ziet hier, G.L. eene Pre-
dikatie , door my om-
trent het leste van het
nu verlopen Jaer uitge-
sproken by gelegentheid van de
vernieuwinge onzer Kerke. Zy wierd

*

3

van

Aen den Leezer.

van my om byzondere reden ter drukperſſe vervaerdigt. Maer nau-lijx was het eerſte blad afgedrukt, of ik wierd op eene zeer ſmartelijke wijze van den Heere bezogt in het aſfterven van de Liefſte en waerdigſte, die ik op aerde hadt, eene deugt-zame Huisvrouwe, *Hester Marre-veldt*, wiens naem in zegening zal blijven by alle, die hare vriendelijkheid, deugdt en godtzaligheid van naby gekent hebben. Zoo een ſlag trof my zeer zwaer en belette my eenige weken dit afgebroken werk wederom ter handt te vatten. De beſchrijving van Salomons Tempel en deſſelfs geestelijke be- duideniſſe, die nu deze Predikaetſi van een ruimer beſlag doet zijn, was op den Predikſtoel van my ach-
ter-

Aen den Leezer.

tergelaten, dog ik hadt het nu zoo aengelegt, dat het een en het ander hier tusschen ingelascht wierdt. De overweging van mijn verlies en de daer uitspruitende droefheid lieten my in het eerst niet toe die verborgentheden, in dat uitterlijke ingezwagtelt, op te spooren en af te schrijven. Dit is de oorzaak, dat deze redenvoering niet eerder het licht heeft gezien. Kan zy u behagen, en eenigzins dienen tot uwe opbouwinge en vermeerderinge van godtsvrucht, ik zal my zeer verheugen en den Heere danken, dat hy het geringe van zijnen dienstknecht niet veracht. Lees zonder vooroordeel en met aandacht: en ik verwagt van uwe bescheidenheit een gunstig oordeel

over

Aen den Leezer.

over de mislagen en drukfeilen, die hier in mogten gevonden worden, en waer van de meeste letterfouten zullen zijn. Ondertusschen leef godtsdienstig en zoek gedurig op te wassen in de kennisse van onzen grooten Godt en Zaligma-ker Jesus Kristus.

BREU-

BREUKELENS

KERK-VERNIEUWING

Johann. x. vf. 22.

EN HET WAS HET FEEST VAN DE
VERNIEUWINGE DES TEMPELS TE
JERUSALEM, EN HET WAS WINTER.

Geliefde Kristenen, Medeburgers der Heiligen, Huisgenooten Godts, en zoo veele alsge hier op dezen dag in dit Vernieuwde Godtshuis byeen vergadert zijt; Genade zy u allen en Vrede van Godt onzen Vader, en den Heere Jesus Kristus!

VRYHEIDT en GODTSDIENST zijn de dierbaersie panden / die de mensch hier op aerde bezit. Door deze zet eene edelmoedige ziel alles op / dat zy heeft / en wil het leven liever missen / als dat zy zig van eene van deze twee zou berooft zien. Vryheid Blyheid, zegt het spreekwoordt: haer naam is zoet en heuchelijck / en zy verschafte aan een rechtschapen vrygeboren mensch de grootste stof van blytschap en roem: schoon hy alles geniet / dat begeerelijck en wenschelijck is / als hy denkt dat hy zijne vryheid mist / dan bindt hy daer in niet het minste genoegen: de bloote naam van dienstbaarheid verbult zijne ziele met naere en angstvallige gedachten / en doet hem kwijnen.

Maer niet min dierbaer is hem de Godtsdienst; ik zeg / de Godtsdienst, dooz den blooten naem zelfs eertwaerdig / en waer door de mensch, naer het getuigenisse van den welsprekensten der Latijnsche Kerkleeraeren / vry meer van het verstandeloos vee onderscheiden wordt, als door de rede en spraek. Deze ligt hem zeer nae aen het hart / en hy acht geen goedt of bloedt zoo waerdig als haere behoudenis. Is het wonder / Christenen? in deszelfs oeffening troost en beurt de mensch zijne ziele / onder zoo veele rampzaligheden van dit katijvig leven / op met de hope van een beter: zy heeft roch de belofte niet alleen van dit maer ook van het toekomend leven: zy verschafft ook den mensche de rechte en ware vryheid, want die Godt naer zijnen wille dient / is warelijk vry: vry van de dienstbaerheid der zonde / des weerdts en des zatans; vry van alle zondige bewegingen en begeerelijsheden; vry van de doot en verdoemenisse.

Wendachtige / hy moest wel een vreemde-ling in dit ons Nederlantsch Jerusalem zijn / die niet wist / hoe deze onze staet met die kostelijke pronkjuweelen thans verciert en boben alle andere Landen en Staten in gansch Europe verheerlijkt is. Onze boozvaders hebben des- zelve zoo dierbaar geschat / dat zy daer booz hun lijf en leven / alles wat hun lief en waer- dig was / in de waegschael hebben gestelt / en eer de doot willen ondergaen / als eene van de- ze twee verliezen. Wy zijn een bygebochten volk; en daer is geen landt of volk onder de zon / dat op Vryheidt en Godtsdienst zoo zeer gesielt is / als Nederlandt. Of is het geen te-
ken

KERK-VERNIEUWING. 3

ken en bewijs van Vryheid, dat wy geenen
vreemden / uit-of inheemschen Heere / onder-
werpen / eene vrye Staets Regeeringe hebben /
en ons mogen verlustigen onder de lommer
van zulk eene Overheid / welke / uit het lie-
haem der gemeente of de ingezetenen berhooren /
in gemakelykheldt / vryheid van besluiten / en
rechtmatige uitboeringe derzelver / nergens
haer weergae vindt? hier wordt de zuivere
en onvervalschte Godtsdienst gehanthaeft /
zonder dat ook ymant / hy zy wie hy zy /
of hy moest van eenen kwaetwilligen en on-
dankbaeren geest gedreben worden / in het
minst over Consciency-dwangk kan klagen.
Onze Gegeerders zijn Voedsterheeren van
Godts Kerk, welker vrede / ruste / en welva-
ren zy op allerley wyze bedoelen: niets is hun
zoo dierbaer en waerdig als de bloep en wel-
stant van den Godtsdienst: zy hebben tot des-
zels behoudenisse het zwaerd des Oorlogs
opgebat / en daer vooz alles / wat zy be-
zitten / veel. Zoo verre gaet ook hun zorg
en goetheidt / dat zy niet willen toelaten / dat
cenige van die plaetzen / die tot verrichtinge en
oeffeninge van den openbaren Godtsdienst af-
gezonderd zijn / zouden verballen / of onbe-
kwaem worden tot de vergaderinge van Godts
volk / en de byeenkoomste der heiligen.

Hier van hebben wy in het byzonder die aen
deze plaetze wonen / en elk die dit vernieuwde
Kerkgebouw aenschout / een doozschijnende en
ontwederस्प्रेkelijk bewijs. Dooz dien hebigen
stroom-windt uit den Zuidwesten, die op den
8. December des Jaers 1703. zoo geweldig
blies / en zoo veel schade hier en elders aen ge-
meene

4 BREUKELENS

meene en byzondere / groote en kleine gebouwen / te water en te Landt veroozackte / stopte een boornaem en groot stuk van den Coren in / waer voor men al eenige Jaeren was bedugt geweest / en die maekte eene wijde openinge in het daks / aen dat deel van de Kerk / dat het naefte aen den Coren / en ook zeer verouderd en bouwvallig was. Dus zagmen deze plaets eenigsin ter verrichtinge van den Godtsdienst onbzukbaer. Zoo ras dit vernoomen wierdt by de Ed. Mog. Heeren Staeten van deze Provinzie / die al eenigen tijdt te voren zommige uit het midden van hunne aenzienelijke vergaderinge herwaerts hadden gelieven te schiften / om het bouwvallig werk optenemen / was het hun gunstig welgeballen dat het ingestopte en bouwvallig werk zou herboutwt en vernieutwt en dit Godtshuis alzoo wederom in staet gebracht worden / dat de Gemeinte daer in / als te voren / tot sichtiginge van hare zielen kon te zamen koomen. Dank hebbe zulk eene Godtsdienstlievende Overheldt. De HEER verhoore haer in den dag der benauwtheid: de naem des Godts Jakobs sette haer in een hoog vertrek. Hy zende haere hulpe uit het Heiligdom, en ondersteune haer uit Zion. Hy gedenke aller haerer spijs-offeren, en maekte haere brandt-offeren tot asch. Hy geve haer naer haer harte, en vervulle allen haeren raedt.

Zoo ziet uwe aendacht van dit Verligebaerte vernieutwt / en ons heden wederom voor de eerstemael staen op onze oude plaets / om van daer / als in vorige dagen / tot gemeene sichtiginge en uwer aller opbouw in kennisse / geloof
en

KERK-VERNIEUWING. 5

en liefde te spreken / op dat gy zoudt vernieuwt worden in den geest uwes gemoedts, en den nieuwen mensche aendoen die naer Godt geschapen is in waere rechtvaardigheid en heiligheid.

Wy hebben om verscheiden redenen geoordeelt / dat zulk een dag / als deze / yet byzonders van ons bozderde / en daerom niet willen nalaten zulk eene reden tot uwre aendacht te boeren / die naer deze tijts gelegentheid geschikt was. Wy merkten de begeerte van veele uit u / booz wien wy gaerne alles willen doen / zonder iets te onderlaten; en wy dachten aen het doen van * zommige / die booz ons geweest zijn / en zelfs een naem gekregen hebben in de Kerke / die niet geschroomt hebben deze of geene Kerk intewyen, zoo ik het zoo noemen mag: niet / Wendachtige / naer de bygelobige en versoepelijke wijze van het Pausdom, dat zig in dezen schandelijk vergrijpt / verre afgaende van de gewoonte der eerste Heiligen / waer van wy by onze toepassing omstandiger zullen spreken / maer naer de eenvoudigheid van het Euangelp / dat is / dooz Gebedt en Woordt.

Wy zullen dan zoo in de heiliginge van dit vernieuwde Kerkgevaerte Gode te werk gaen / dat wy dooz onze Predikaetzi en ons gemeene
A 3 gebedt

* De Zalige Hr. *Rulaus* in zijn leven waerdig en geacht Predikant te Amsteldam, heeft de Amstelkerk ingewyt: en de Hr. *van Leeuwen*, nu nog de luyfter van Amsteldams Doorluchte School, Muiderbergs Kerk. De Predikaetsien, by de openinge dier Kerken gedaen, zijn in elks handen, en waerdig datze met aendacht gelezen werden.

6 BREUKELENS

gebedt het zelve afzonderen tot den openbaeren Godtsdienst, u aenmanende om geduurig neerftig optegaen tot dit Godtshuis / en daer te hooren wat de Geest tot de Gemeinte zegt / en dat te betrachten; Godt biddende / dat hy uwe bpeenkoomsten hier wil zegenen / uw gebedt hooren, als gy tot hem roept, u vergeven alle uwe zonden en ongerechtigheden, en u overstozten met alle de zegeningen des Evangeliums. Luistert nu / en zoo dikwils als gy hier bpeenkoomt / met aendacht / met opmerkinge / en toont alzoo dat gy liefde hebt tot de waerheid.

Welgelukzalig is hy, dien gy, ô Godt, verkiest, en doet naderen, dat hy woone in uwe voorhoven! verzadig ons alle nu en altoos met het goede van uw huis, met het Heilige van uw Paleis.

Wy hebben tot een grontslag van deze onze redenvoeringe de afgelezen woorzden uit het tiende Kapittel van Johannes Euangely willen leggen / dewijlze ons daer toe gepaster scheenen dan eenig ander woorzdt. Dus luidenze in onze tael: EN HET WAS HET FEEST VAN DE VERNIEUWINGE DES TEMPELS TE JERUSALEM, EN HET WAS WINTER. Zeker / een Geschichtschrijver moet zig van zijne getrouwoheid bewust zijn / als hy zulk eene nauwokeurige aentekeninge van tydt en andere omstandigheden derst maken?

De Euangelist hieldt zig van het begin van het zevende Kapittel af op met het vertoonen van die dingen / welke de Heere Jesus gedaen en gesproken heeft op het Loofhutten Feest, omtrent een half Jaer voor zijn Iyden en Kruisdoot /

KERK-VERNIEUWING. 7

doot/ waer van het lesic was / dat hy by gelegentheid van de genesinge eenes blindgebooren mensche op den Sabbath, waer ober eene grootte beweging onder de Joden ontsiondt / eene rede voert ober de eysenschappen van een goeden Herder, in tegenstellinge van eenen huurling, waer ober de Joden wederom met elkander twisten. Deze reden loopt af van het begin van dit ons Text-Kapittel tot aen de afgelezen woorden. Hier op laet de heilige Geschichtschryver nu volgen een verhael van de dingen / die omtrent den Heere Jesus ruim twee maenden daer nae te Jeruzalem voorszelen / op het Feest van de vernieuwinge des Tempels. Dit verhael duurt tot vs. 40. van dit Kapittel / en het begrypt in zig een antwoorzd en krachtig bewijs dat Jesus was de Kristus, de zoon des levenden Godts, met eene tusschen ingelafchte klachte ober het halstarrig ongeloof van de Joodsche natie / welke / deze tael niet kunnende verdraagen / hem wederom zogt te ghyphen.

Jerusalem was de hoofdstadt van het gantsche Joodsche landt / de zetel van heerschappye en Godsdienst. De Heer verkoos de stam Juda; den berg Zion, dien hy lief hadt. En hy bouwde zyn Heiligdom als hoogten; als de aerde, die hy gegront heeft in eeuwigheid. Hy zelde hier van / Dit is mijn ruste tot in eeuwigheid, hier zal ik wonen, want ik hebze begeert. Ps. cxxxii. 14. Hier hadt hy zyne buur en haerdtstede / zyn Altaer / zyne Priesteren / zyn Heiligdom: dit was zyne Rijkshoofdstadt, welke hy met zyne Koninklijke en Goddelijke tegenwoordigheid verwaerdigde: van hier uit zyn

8 B R E V K E L E N S

Paleis liet hy zijne wetten en bekeelen uitgaen naer alle de Oorden van zijne Heerschappye. Dus maekte hy deze plaets heerlijck boven alle de deelen van den geheelen aerdtbodem / boven alle de andere Steden van Palestijne, hoe out ook / hoe groot / hoe ruim en aenzienlijck. Derwaerts moesten de oogen en aenzichten met het hart van gansch Israel in het bidden gericht zijn. Hier moesten ook alle de Stammen Israels, of al wat manlijk was uit die Stammen / dxiemael in elk Jaer opkoomen en vooz Godts aengezichte verschijnen; namentlijck op de drie hooge Feesten, welke hy onder dat Volk hadt ingestelt / het Feest der ongezuurde brooden, het Feest der weken, en het Feest der Loofhutten; alle drie gedenktaken van byzondere uitnemende weldaden / welke de HEER dat volck hadt toegebracht / en voozbeelden van heerlijcker goederen en geestelijke zegeningen / welke hy het gelobig Israel in den beloofden Messias schenken zou.

Meer andere Feesten wierden in later dagen onder Israel gebpert. Johannes spreekt hier in onzen Cxxt van het Feest van de Vernieuwing des Tempels: een Feest, dat wel van Godt zelf niet ingestelt was / maer ebentwel / gelijk wy zien zullen / met veel plegtelijckheit van de Godtsdienstigsie onder de Joden / tot erkentnisse van een byzondere weldaede / in het sijnk van den openbaeren Godtsdienst aen hun betwezen / gebpert wierdt.

Zoo lang Israel in de hullende wildernisse van het woest Arabie omzwoof / woonde Godt in geen Tempel, maer alleen in een Tabernakel of draegbare hutte / die gemakkelijck opgeslagen

KERK-VERNIEUWING. 9

gen en zeer ligt wederom kon gesloopt worden. Overal / daer deze was / gaf de HEER bijzondere bliken van zijne Goddelijke en gunstige tegenwoordigheid / en men zag daer de tekenen van zijne Majesteit. Stesanus zegt hier van in zijne redenboering tot het Joodsche Sanhedrim / De Tabernakel der getuigenisse was onder onze Vaders in de Woestijne, gelijk hy bevoelen hadt, die tot Moses zeide, dat hy dien maeken zou naer de afbeeldinge die hy gesien hadt. Welken ook onze Vaders ontfangen hebbende, met Jesus gebragt hebben in het Landt dat de Heidenen bezaten, die Godt verdreven heeft voor het aengezichte onzer Vaders. Van de inwynging van die draegbare hutte kan men lezen Num. vii. vergeleken met Exod. xl.

In plaetse van dien beweegbaren en wandelenden Tabernakel kwam / naa verloop van onttrent vijf eentwen / te rekenen van de oprichting des Tabernakels / het huis der ruste voore de Arke des verbonds, dat David wel begeerde te vinden voor den magtigen Jakobs, maer hem ebenwel niet gebout heeft / dewijl Godt dat betwaerde voore zijnen zoon, dien hy naa hem zou doen opstaen, en op zijnen Thoon zetten. Dees was Salomon, die David uit Bathseba gebooren wierdt / en als de wettige erfgenaem zijnen Thoon beklommen heeft / aen wien David dan ook ernstige bevelen gaf om den HEERE een huis te bontwen.

Salomon vangt nae de doot van zijnen vader / den Koning David, in het vierde Jaer zijner Regeeringe / dat / gelijk zommige willen / het 480. Jaer was nae den uittocht van Israeel

uit Egypte / den Tempelbouw aen / leggende
 uit al den voorraet / die by zynen vader verga-
 dert en buiten twijffel door de byzwillige giften
 van het volk sterck aengegroeit was / de gront-
 besten van dat huis op den berg Moriah, aen
 het Oosten, † op het hoogste van de H. Stadt,
 in Juda en een gedeelte van Benjamin, * op
 den dorshvloer van Arafna den Jebuziter;
 en by brengt in weinig meer dan zeven jaren
 het werk gelukkig ten einde. Alles was toch
 te voren bereidt / zoo datmen geen hamerslag
 zelfs hoorde. Men vindt dezen Tempelbouw
 in het briede beschreven in het vijfde, zesde,
 en

† Dat *Moriah* een zeer hooge berg geweest zy, en
 uitsteekende boven alle de bergen, blijkt niet alleen uit
 de H. Schriften, maer wordt ook van de Joden beve-
 stig. Hy wordt genoemd Ezech. xx: 40. *de berg der hoogte*
Israels, dat is, naer de kracht van de betekenis, een zeer
 hooge berg. Men vergelijke hier mede Jes. 2: 23. en
 Mich. iv: 1. en denke dat de rede van optegaen naer *Je-*
rusalem nergens anders uit kan gesprooten zijn, als dat
 die Stadt in het hoogste van Kanaan lag, en het Godts-
 huis hoger als de andere huizen van Jerusalem. R. *Kim-*
chi, geen van de min vermaerste onder de besnedene,
 zegt in zijne uitlegginge over Ezechiël, *ook is de berg,*
waer op het huis des Heeren gebout is, zeer hoog ten
aenzien van de plaets: want het landt Israels is het hoog-
ste van alle landen op den geheelen aerdbodem. en Jeru-
salem het hoogste van het gansche Landt Israels.

* Clar. *Ligtfoot* in descriptione templi Hierosolymita-
 ni Oper. Tom. 1. p. 553. annotavit ex *Avoth*. R. *Nathan*
 per. 24. *Maxima pars atriorum erat in portione Juda,*
sed altare, porticus, templum, & locus sanctissimus in
portione Benjaminis. Dat is, het grootste deel der voorbo-
 ven was onder het erfdeel van Juda, maer de Altaer,
 het portael, de Tempels, en de heiligste plaets in het erf-
 deel van Benjamin.

KERK-VERNIEUWING. II

en zevende hoofdstuk van het eerste boek der Koningen, vergeleken met het tweede, derde en vierde Kapittel van het tweede boek der Kronijken.

Men kan uit alle de omstandigheden ligtelijk afnemen / dat dit een groot / kostelijk / en verwonderenswaardig konststuk en gebout moet geweest zijn. Niet alleen dat'er zeven Jaren aen gearbeidt is / met alle vlijt en naerstigheid / onder het opzigt van drieduizent en driehondert Oversten, van Salomon gestelt om nauwkeurig op het werk en de werkslieden acht te geben / maer het getal der arbeiders die daer aen wrochten / was hondert en tachtig duizent. Het hout, dat'er toe gebezigt wierdt / was niet minder als Cederen hout en Dennen, het welk Salomon dooz Hiram, den Koningk van Tyrus, zijnen vrendt en bontgenoot / ver-schaft / en dooz de Sidoniers, die in de konst van houthakken wonderlijk bedreven waren / gehouwen wierdt. De steenen waren wit en konstig uitgehakt: alles was van binnen met louter goudt overtrokken. Men zag ook den vermaersten konstenaer van de gansche weerd in goudt, zilver, koper, yzer, purper, karmozijn, hemelsblau, fijn linnen, en graveeringe hier aen zijnen vlijt en arbeit besteeden. Kan men anders denken / of alles is hier pachtig / heerlijk / doozlugtig / en Koninklijk geweest?

Het is waer / de Tabernakel, dooz Moses in de woestijne opgerigt / was van een zeer kostelijken inslag / en hadt in zijne voornamen deelen en vertrekken eene groote gelijkheidt en overeenkoomste met dezen Tempel van Salomon;
maer

maer eventwel dezelfs heerelykheidt was geen heerelykheidt ten aenzien van dit heerelyke: waerom ook de Tabernakel, door Salomon in de opperzalen en vertrekken van dit Tempelgebaert / misfchien boven het heilige of het heilige der heiligen, gelijk zommige onder de besnedenen willen / opgesloten en verborzen is.

Zoo iemand lust heeft dit geboutw van naby en in zijne binnensie deelen te beschouwen / en daerom zig niet ontziet den berg op te klauteren / die eventwel van Salomon, niet zonder veel moelte en groote kosten / voor den Godtsdienstigen effen en bekwaem genoeg ter ophissingemaecte is / wy kunnen hem verzekeren / dat hy hier wonderen zal ontdekken / die alle de zoo genoemde wonderen van de werelt onelndig obertreffen / en hem in eene verbazende verwonderinge zullen wegrukken over de volmachtigheid van die konststuk / daer niets op te bitten valt nog in zijne ordze / nog in zijne rieragien / nog in zijne lengte / breedte / diepte of hoogte.

Men kwam eerst aen een buitenmuur, die het gansch gebaerte ten Oosten, ten Zuiden, ten Westen, en ten Noorden omringde / hoewel aen de eene kant veel zwaerder als aen de andere; want daer Moriah zeer steil en schuin afficp / was het muurwerk veel ellen hoger uit den grondt opgehaelt als daer de berg meest droeg. In dezen ringmuur waren verscheiden ingangen of poorten, niet alleen van de zijde van Salomons huis, maer ook van de andere zijden.

Door de Oostpoorte ingaende / kwam men naa eene camelyke tusschentwydte aen de voorho-

KERK-VERNIEUWING. 13

ven van het huis des HEEREN 1 Kon. XXI. 5. XXIII. 12. 2 Kron. XXXIII: 5. die twee in getal waren / namelijk het buitenst en het binnenst : dat was het voorhof Israels, anders ook wel het groot voorhof genoemd 2 Kron. IV: 9. dit het voorhof der Priesteren. Beide deze voorhoven schynen hunne Galeryen gehad te hebben / zoo wel ten Noorden als ten Oosten en ten Zuiden, boven welke men besccheiden kamers of vertrekken zal gebonden hebben / van welke elk zijn byzonder gebruik hadt.

In het buitenst voorhof kan men vellig het voorhof van Salomon plaetsen / daer de H E E R E J esus op dit Feest van de Vernieuwinge des Tempels wandelde: Joh. x: 23. het zy dan dat het geweest is de Ooster galerye, waer van Josefus, de Joodtsche Geschiedtschryver / getuigt / Antiq. Jud. lib. xx. cap. VIII. dat de Koninght Salomon die uit zeer diepe vallepen tot eene wonderlyke hoogte ter eeuwiger gedachtenisse heeft opgehaelt / het zy dan dat het de Zuider galerye geweest is / van Josefus, de Bello Jud. lib. VI. cap. XI. *soa paridun* genoemd de Koningklyke galerye, welke Herodes naderhand zeer pzachtig optimmerde.

Het dunke niemant vzeemdt / dat wy maer van twee voorhoven spreeken / daer men nogtans doorgaens hoozt melden van een voorhof der Heidenen, der vrouwen, der mannen, en der Priesteren, het geen'er vier zouden zijn : men moet denken / dat het buitenst voorhof, 't welk zeer groot in zijn omtrek was / als gaende rontsom alle de gebouwen van den Tempel / niet alleen van de godvzuchtige mannen uit Israeël / en van hunne vrouwen betreden wierdt /

wierdt / maer dat ook dezelfs toegangh booz
 de Heidenen open stonde / die in de galeryen
 van dit voorhof van Israel mogten koomen.
 Dit schijntmen ten klaerften te kunnen afnee-
 men uit het gebedt van Salomon: * Hoor ook
 den vreemden, die van uw volk Israel niet zal
 zijn, maer uit verre landen om uwes naems
 wil koomen zal: want zy zullen hooren van
 uwen grooten naem, en van uwe sterke handt,
 en van uwen uitgestrekten arm; als hy koo-
 men, en bidden zal in dit huis, hoor gy in
 den Hemel, de vaste plaatze uwer wooninge,
 en doe naer alles, daerom die vreemde tot u
 roepen zal. 1 Kon. VIII: 41. 42. 43. Josefus ge-
 zuigt op meer als eene plaets / dat de toegangh
 tot dit buitenst voorhof ook den Heidenen ge-
 gunt wierdt; zoo nogtans, dat zy op doots straf
 niet mogten naderen tot het binnenst voorhof,
 dat ook geschreven stonde op een lage scheidts-
 muur van omtrent 3. ellen hoog / eermen kwam
 aen den muur van het binnenst voorhof, in
 het

* De geleerde Hr. Viringa, beroemt Professor in
 de hooge School te Franeker, heeft in zijne aenleidin-
 ge tot het rechte verstandt van den Tempel van Ezechiël,
 dit volgende op deze plaets aengetekent. Men kan hier
 door den Vreemden niet verstaen een Vreemdeling גר, die
 in het midden van Israel verkeerde en de Godtsdienst der
 Joden hadt aengenoomen, en daerom dezelve voorrechten,
 eenige weinige waerdigheden uitgezondert, hadt, die een
 Israelyt en inboorling אורז, maer men moet nootzakelyk
 door dezen Vreemden נכרי verstaen een Heiden, zoo als
 hy was, die in geenerlei wijze een broeder van Israel kon-
 de worden gebeten, maer warelyk tot een ander volk be-
 hoorde, en den waren Godt Israels niet kende. En zijn
 Eerw. bevestigt dit verder, zoo uit de Schriften der Jo-
 den, als andersins.

KERK-VERNIEUWING. 15

het Grieksch en Latijn, eenige zeggen ook in het Hebreeuwſch: Dat geen vreemdeling in de Heilige plaats inkoome.

Zommige evenwel willen / dat deze voorhoven niet alleen in naem onderscheiden / maer ook dooz eenig hoog muurwerk van malkander afgeſcheiden waren / en dat in het midden van die muur eene poorte was / waer dooz men uit het voorhof der vrouwen in dat der mannen ophlom / en wel langs vijftien trappen, elk der trappen een half el hoog zijnde / op welke trappen dan de Leviten die vijftien liederen, bekent onder den naem van liederen Hammaälorh, zouden gezongen hebben. De Joden weten van die trappen eene nauwkeurige beſchrijvinge te geven / R. Juda in Miſn. zegt datze niet recht waren, maer gebogen als een half rondt, of half maens wijze opgemerzelt.

Uit dat groot voorhof gingen dooz een poort langs zommige trappen op in het binnenſt voorhof, anders het voorhof der Prieſteren genoemd. De galeryen van dit tweede voorhof, welke men / gelijk in het eerſte voorhof / ſtelt ten Ooſten, Noorden en Zuiden, houdt men afgezonderd geweest te zijn vooz de reine mannen en vrouwen in Iſrael / die tot oefeninge en verſterkinge van hun geloof hier mogten verſchijnen / en over een lage ſcheidsmuur / die hen belette in den kring van het voorhof der Prieſteren onder den blauwen hemel te koomen / het ſlachten en opofferen der beſten aenſchouwen. En dewyl de Noorder en Zuiſter galerye vooz de mannen en de Ooſter galerye ter rechte en ſlinke zijde van de poort vooz de vrouwen afgezonderd was / hebben zommige

ge

ge geoordeelt / dat daer uit die namen van het voorhof der mannen en het voorhof der vrouwen gesprooten zijn.

In dit voorhof, daer de Priesters hun werke verrigten / zagmen behalven de koper zee, die op twaelf runderen rustte / en de baten der reiniging, den koperen Brandaltaer, waer op alle de offerhanden, behalven alleen die van het reukwerk, door de zonen van Aaron opgeoffert wierden. Volgens de wet was dezelve zonder trappen, Exod. xx: 26. op dat de Priesters geen gevaer liepen van de ontdekkinge hunner schaamte; dog sommige hebben aen dezen trappen geboegt / by welke men tot deszelfs hoogte opklimt. Aen de Noordzijde van dit voorhof stelt men Marmere tafels en Pilaeren met haeken voorzien / waer aen de offerbeesten gehangen wierden / om gemakkelijck de ingewanden daer uittehaelen / en waer op de offerhanden wierden bereidt.

Men zag hier wederom ter rechte en sinke zijde van den Altaer / die in het midden stondt / verscheiden vertrekken voor Priesters, Leviten, en tot verscheiden gebuik: en onder de grondt zullen niet alleen rioelen, en buizen geweest zijn / waer door het bloedt en de dreck der beesten buiten de Heilige plaets gespoelt wierdt / en versch * water in overbloet voor de
Prie-

* Men leeft in een boek, dat voorkomt onder den naem van *Aristeas*, die een hovelingh was van *Ptolemaeus Philadelphus*, bekend door die Grieksche Overzetting van het Oude Testament, in den Tempel was zulk een geduurige toevloey van water, als of er van binnen een grote Fonteyn gestadig opwelde; en die Schrijver getuigt verder, die waterbakken wierden een groot ent weegs door eene wonderlijcke en onbedenkelycke kunst geleidt.

KERK-VERNIEUWING. 17

Priesters binnen geleidt; Maer zelfs ook kelders die hier om verscheiden redenen wel nodig schijnen geweest te zijn. De Joden zeggen / dat de gansche grondt onder hol was / en het gansche gebaert overal op welffels ruste; zy geven daer van byzondere reden: en daerom men kan zeer wel zulke kelders en buizen onder dat voorhof gevonden hebben.

Dit voorhof der Priesteren was de naefte plaets aen het Koninklyk gebouw / het rust-Paleis van Israëls Koningh en Bondtgodt. De dienende Priesters / booz den Altaer staende / zagen blak regens den voorgevel van dat huis aen: een prychtig en Koninklyk huis / bestaende in een ruim en groot voorhuis, een binnenkamer, en geheim vertrek. Alles heerlijk / en naer de volmaekste bouwwoyde opgetrokken; rontsom met bobenbertrekken.

Men klimt langs eenige trappen op in het voorhuis, dat by hoger schijnt opgehaelt geweest te zijn / als de achtervertrekken: sommige plaetzen binnen het zelbe ter rechte en sinke zyde van den ingangh die twee besaemde kopere zuilen van Salomon / Jachin en Boaz genoemt / in onze tael vastigheide en sterkte, dog andere hebben die daer buiten gestelt / nebens die trappen, daerse dagelyks van de Priesteren konden gezien worden / en een cieraelyke vertooninge gemaakt hebben: zy zouden wel hebben konnen dienen ter onderschaginge van een balkon.

Uit dit voorhuis kwam men in het Heilige, daer men / behalven den gouden Reukaltaer, tien kandelaers en zoo veel toonbroodstafelen kondt. Tot hier mogten de gemeene

Drefters koomen / en verder niet / onder bedyeging des boots.

Niemant als alleen de Hogepriester kwam in het geheimste vertrek / het heilige der heiligen, hoewel ook maer eens in't Jaer / op den grooten verzoendag, en dan nog niet zonder eene wolke van reukwerk in zijne hande. De HEER hieldt dit geheim kabinet te eerwaerdig / als dat het meer / of van andere zou betreden worden. Hy zelf toch woonde hier in de donkerheid / op het verzoendekzel, boven de Arke, tusschen de gebleugelde cherubim, en was daer als op zijnen thoon gezetelt. Hy gaf van daer zijne godtspraeken / en bewijzen van zijne Goddelijke Majesteit en tegenwoordigheid.

Kanaan was het cieraet van alle de Landen / maer geen plaets van gansch Kanaan was heerlijker als Jeruzalem; geen plaets van Jeruzalem aenzienlijker als de Tempelberg; geen plaets van den Tempelberg doozluchtiger als het Koninklijk gebouw, en geen plaets van dit gebouw Majestueuser en vreeselijker als het heilige der heiligen. Hier vont men het Wetboek, de bloeyende staf van Aaron, en de goudde Mannaas kruik.

Wanneer Salomon dit zoo aenzienlijk en doozluchtig Tempelgebaerte voltooit hadt / heeft hy het zelve met de uitterste plechtigheid ingewyt in den maendt Ethanim, anders Tisri genoemt / die vooz het grootste gedeelte met onzen September overeenkoomt: eene inwynging, niet alleen geschikt naer de vracht van dit gebouw / maer ook betamelijk deszelfs Inwoonder: en daerom veel plechtelijker als alle de inwyngingen der Heidensche Tempelen. Jaer / zoo veel uitnemen-

det

KERK-VERNIEUWING. 19

der dan die / als de Godt van Israel alle de afgoden der volken overtrof. Men kan van die inwyng in het breede lezen in het agtste Kappittel van het eerste boek der Koningen, en in het begin van het tweede boek der Kronijken; daer wy ook zien / hoe aengenaem deze inwyng den H E E R E geweest zy / gebende de H E E R daer van een bewijs eerst dooz eene lugtige wolk, die het huis, nu het huis van Jehovah, vervulde; daer nae dooz vyer, dat de brant-en slachtofferen verteerde; en eindelijk / dooz eene verschijninge, niet ongelijk die / welke Salomon in Gibeon gebeurt was.

Men denke niet / Mendachtige / dat de H E E R zig zoo een huis dooz Salomon heeft laten op-timmeren / daer in op zulk eene wijze zijn wel-geballen willen toonen / en dat tot zijn woon-plaets verkiezen / om Israël; al van oude da-gen af verzet op zulke prachtige Tempelgebaer-tens als het onder de Afgodische volken hadt ge-zien / in zijn dwaes en verkeert begrip te gemoet te koomen; zulke gedachten zijn verre van ons; maer om Israël opteleiden tot de beschouwinge en verwachtinge van dingen / die het in de dagen van den Messias, die Israël tot een heilig-dom zou zijn, Jes. viii: 14. zouden toegebrachte worden. Zoo het dit niet was / Christenen / ik zeg / het was onmogelijk dat de Hemelkoningk in zulk eene aertsch Paleis niet genoeg zou hebben kunnen rusten en wonen. En zulke menschen / die geene verborgenheden in die oude dingen willen erkennen / nog toestaen datze voorbeelden en schaduwen zijn geweest van geestelyke en hemelsche zaken / zien toe / dat zy de Jo-den niet slyben in hun ongelooft / en oorzaak zijn

van de aenhoudende verharding van dat ver-
blint geslacht / en dus een oordeel over hunne
zielen haelen.

Wy willen geen de minste gemeenschap heb-
ben met zulke vleeschelijke en onheilige gedach-
ten; maer wy merken deze dingen aen als scha-
duwen en voorbeelden van een voortreffelyker
Tempel en glorieuser inwooninge / die met het
aenzyeken van eene lieffelyker huishoudinge zou
waergenomen worden.

De Tempel was een voorbeeldt van het
vleesch of de menschelijke natuur van den Mes-
sias / welke van de Goddelijke zou ingenoomen
en bewoont worden. Dit blijkt ten klaerster
daer uit / om dat de Messias uitdrukkelijk van
Jesajas / in de aengehaelde plaets / een Heilig-
dom genoemt wordt / van welk Heiligdom Kri-
stus, naer het getuigenis van den Apostel der
Heidenen / een bedienaer geworden is. Zacharias
spreekt van * een Tempel, welchen de man spruite
zou bouwen: het is zonder twyffel ook de men-
schelijke natuur van Kristus / welke hy uit het
vleesch en bloedt van zijne moeder / zonder toedoen
van den man zwangert geworden / aengenoomen /
en na dat zy door de doot tot die Goddelijke in-
wooninge scheen onbekwaem geworden / we-
derom

* De besnedenen zelfs hebben het lichaem van den
Messias als eenen Tempel aengemerkt, en zelfs zoo ge-
noemt. De Kaldeesche Uitbreider zegt over Cantic.
1: 15. 17. אמר שלמה נביא כמה יאי בית מוקדשה וכו'
h. e. dixit Salomon Propheta: quam pulchra est domus
sanctuarii Domini qua edificata est per manus meas ex li-
gnis cedrinis? sed pulchrior est domus sanctuarii, qua edi-
ficanda est in diebus regis Messia, cujus trabes erunt ex ce-
dris, qua sunt in Paradiso voluptatis, & tigna ejus erunt
ex abietibus, & arceuthis, & pinit.

derom opgerecht en herstelt heeft door zijne opstandinge uit den dooden. Breekt dezen Tempel af, zeide hy tegens de Joden / wijzende op den Tempel zijnes lichaems, en ik zal hem in drie dagen wederom opbouwen. Joh. 2: 19.

Is nu de Tempel hier van een voorbeeld geweest / gelijk wy vastelijk geloben / wie twijfelt of het zinnebeeldig vertoog van de inwonende heerlijkheid des HEEREN in den Tempel heeft de inwonende Godtheit in de menschelijke natuur van den Messias afgeschaduwet? Paulus toont dat duidelyk in den bryef tot de Kolossers / als hy zegt / In hem woont alle volheid der Godtheit lichamelijk.

Of schoon dit genoeg is / en men niet anders behoeft ter affhaduwinge van de heerlijkheid van Godts eeniggebooren zoon, gelijkt die in de volheid des rijdts in de menschelijke natuur zou gezien worden / zoo houden eventwel sommige Godtgeleerden zig daer mede niet bergenoegt / maer zoeken zelfs nog in de stoffen van den Tempel de beide natuuren van de Kristus: dog dit wordt van andere * geoordeelt zonder, jae tegens alle reden te zijn.

B 3

De

* Van dat oordeel is de Hr. *Vivringa* in *zijne aenleidinge tot het rechte verstant van den Tempel van Ezechiel*. Het 2. deel. p. 485. en 486. zijn *Eerw.* zegt daer, „ t is zeker een misflag, die zeer gewoon „ begaen wordt ook van Geleerde luiden, die deze „ dingen behandelen, datze in den Tempel self willen „ vinden de beide natuuren, dat is, de *menschelijke* en „ de *Goddelijke* natuure van de Christus. By exempel, „ als te lezen, dat de *Cederen van den Tempel van binnen* „ *zijn overtrocken met goudt*, meenense daer doorte heb- „ ben

De tijdt / waer in dit doozluchtig gebouwt is
opgerecht (ik meen de tijdt van Salomon en
zijne breedzame regeeringe / welks gelijk niet
beleeft is onder ymant van alle de koningen
van Israeël) doet ons denken aen dien tydt /
waer in de Kristus gebooren is / een tijdt van
breede en ruste over den geheelen aertbodem /
zelfs zoo verre / dat de Tempel van den afgodt Ja-
nus drie agtereenvolgende Jaeren gestooten bleef.

De schets / waer naer dit huis door Salo-
mon gebouwt wierdt / kan ons te binnen bren-
gen / hoe de openbaering van de heerlijkheid
des eenig-gebooren van den vader in de men-
schelijke natuur geschieden moest alleen volgens
het bestek / dat Godt van eeuwigheidt in zijnen
raedt gemaeckt hadt.

Wat dit gebouwt zijn juiste lengte, breedte,
diepte en hoogte hadt / alles naer malkander
geschikt / leerde elk die lengte, breedte, diep-
te, en hoogte, van verborghtheit in Kristus;
van genade / van liefde Godts en des menschen,
in hem uitblinkende; van trouwe / waerheidt /
zagtmoedigheidt / lijszaamheidt / en zulke meer;
alle te zamen zoo welvoegzaam in hem dooz-
schijnende / dat het menschelijk vernuft daer
over verbaest moest staen.

De
 „ ben gevonden de *Goddelijke natuure*, door goudt afge-
 „ beelt, vereenigt met de *menschelijke* door hout ver-
 „ toont. Sy geloven het zelve, als'er gesproken wordt
 „ van de *Arke*, die insgelijx van hout gemaeckt, met *goudt*
 „ overtrocken was. Doch ik zegge, dat dit geschiedt
 „ niet alleen *zonder* maer ook *tegens* de reden aen, om
 „ dat de openbaring van de heerlijkheid Godts onder
 „ de gedaente van een *wolke* of *vyer* ons vertoont heeft de
 „ heerlijkheid des *Zoons Godts*, die in 't laatste der dagen
 „ soude geopenbaert worden.

De stoffen uit welke dit gebouw bestondt en opgemaekt wierdt / waren uit de aerde / en vruchten daer van: een bekwaem zinnebeeldt van de menschelijke natuur van den Messias, dat hy mensch zou zijn uit de menschen, een zoon des menschen, en daerom de vrucht der aerde.

De kostelijckheit dier stoffen (want het was Cederen hout en goudt, dat tot die huis gebruikt wierdt / aertig gebouwen en bewoogt / en de steen was kunstig uitgehakt) leerde de dierbaerheit van den Messias, die kostelijk zou zijn / gelijk in de oogen van Jehovah, zoo ook in die van zijne gunstgenooten en liefhebbers / die alles by hem drek achten.

De vastigheidt en duurzaemheidt der stoffen / steen en Cederen hout met goudt overtrokken / gaben te kennen / hoe de menschelijke natuur een bestendige en altoosduurende verblijfplaats vooz de Goddelijke zou zijn / en die Tempel altoos en tot in eeuwigheid verbult kunnen blijven / met de heerlijkheit van Godts eeniggebooren zoon.

Het goudt is in het byzonder een bekwaem zinnebeeldt van de volmaekte zuiverheit en heiligheit van zijne menschelijke natuur; hy is toch die heilige knecht van Jehovah; zijn gestalte is ook als de Libanon, uitverkooren als Cederen: lieffelyk van reuk / de aengensaemste onder alle de kinderen der menschen; overstoot met allerlei gaven des Geestes. o Godt, uwe Godt heeft u met vreugden-olie gezalft boven uwe medegenooten. Alle uwe kleedren zijn myrrhe, aloë, en cassie; uit de elpenbeenen Paleizen, van waer zy u verblijden.

De steen is een zinnebeeldt van zijn onverschrokken moedt / dat pal stondt in het midden van alle wederwaerdigheden / die hem troffen in zijn allerzwaerste lijden.

Letten wy nu wyders op de vertrekken van den Tempel / en het heilig huiscieraet ; alleg zal ons als met de handt tot Kristus leiden.

Hy is de Arke des verbonts, welke Johannes in den Tempel Gods, in den Hemel, zag : hem staen de Engelen / als hun hoofdt / ten dienst, en vergezelschappen hem alom : in hem is Godt zijne Kerke / tot welker dienst de Engelen uitgezonden worden / genadig / want hy heeft hem voorgestelt tot een *πλατήριον* verzoendekzel, waer van de HEER als van zijnen genaden stoel tot het Israël, dat geloofd / van genade en vergevinge der zonden spreekt. De wet van Jehovah is in het binnenst van zijn ingewandt. Hy / eerst uit den Hemel nedergedaelt zijnde, als het waere en rechte Manna, is wederom ten Hemel opgevaren, om daer te verschijnen voor het aengezichte Gods, en in dat Heiligdom, zonder handen gemaakt, booz den thoon Gods te blijven / en dat wel tot een teken booz de kinderen der wederspannigheid, die hem zijne Goddelijke zendinge en eeuwig Priesterschap naer de ordeninge van Melchizedek hebben willen betwisten.

Hy verstrekt zijn geestelyk Priesterschap tot eenen rechten en waren Altaer, waer op het reukwerk van de gebeden der gelobigen / dat anders niet zonder besmettinge van zonden is / geheiligt en Gode aengenaem gemaakt wordt / zoo dat zy als eene lieffelyke reuk in zijne neusgaten opklimmen / daerze hem anders walgelyk zouden zijn.

KERK-VERNIEUWING. 25

De toonbroodstafelen leerden Israël den overbloedt van geestelijke spyze door het Priesterschap / dat de Zoon zig geheiligt heeft: zy waren schaduwen van den Messias, dat ware broodt des levens, dat uit den Hemel neder-gedaelt is, om / aen den vader geoffert zijnde / zijn geestelijk Israël, in de woestijne van deze weereeldt omzwerbende / in de hope der eeuwige gelukzaligheidt te versterken / en met zijne onuitsprekelyke goederen te verbullen.

In hem vindt de kerk haer licht, het licht van wijsheid / van kennisse en overbloedige vertroosting. Hy is haer een licht in het midden van de donkerheidt / als zy wandelt in de dootschaduwte. Het licht hebbende verdient / deelt hy het zynen gunstigenooten door zynen Geest mede; en laet het over de geheele aerde door alle de tijden van het N. Testament heenen afschijnen.

Hy is ook de vastigheidt en sterkte van zijne Kerke / die op hem gegrontvest staet / en van hem met kracht aengedaen wordt uit de hoogte / zoo dat haere leden meer als overwinnaers bevonden worden door hem die haer heeft lief gehad. Zy kan roemen in Jehovah haere sterkte en hoogheidt.

Kristus is de ware Altaer, van welken geen magt hebben te eeten, die den Tabernakel dienen, Hebr. xii: 10. De kopere Brandaltaer in den Tempel / diende tot verzoeninge van de zonden van Israël op eene schaduwachtige wijze: de HEER heeft op dezen, zynen heiligen en rechtbaerdigen knecht / alle onze onrechtigheden doen aenloopen, diese ook in zijn lichaem gedragen heeft op het hout; betalende

door zijne dierbare bloetstorting voor den doot en doemwaerdigen zondaer aen Godts wet en gerechtigheid / verbullende den eisch van de wet / wisschende den vloek uit / scheurende het handschijft / en verkrjigende voor den zondaer het recht tot het eeuwigh leven.

In hem hebben wy ook de geestelijke reinig-
makinge onzer zielen / welke geschiedt door zijn
bloedt en Geest, beide bekwaem om ons te zu-
veren en te heiligen van de schuldt en finette der
zonde / tot rechtvaerdigmaekinge en tot heilig-
maekinge.

De vertrekken rontsom den Tempel / die
verscheiden gebuik hadden / en waer in beele
kostelijke dingen bewaert wierden / en de gale-
ryen, welken in de voorhoven bondt / daer-
men in kon wandelen / zig verbergen voor de
straelen van de zon / en schuilen voor den regen
en andere quere blagen / doen ons denken aen
dien oberbloet van allerlei schatten van wijs-
heidt en kennisse, die in Kristus opgestooten
zijn: zy gaven te kennen dat hy den zijnen is
tot genoege en verkwikking / eene schuilplaets
en verberging tegens de hittige vervolgingen en
woede der geweldchrijvende Goddeloozen / een
toevlucht voor den vloedt, een schaduwe voor
de hitte; want het blaezen der tyrannen is als
een vloedt tegens eenen wandt. De Kerk zingt
van den Messias; Hy versteekt my in zijne
hutte in den dag des kwaets, hy verbergt my
in het verborgene zijner tente; hy verhoogt
my op eenen rotsteen. En Jesajas zegt / Die
man zal zijn als eene verberging tegen den
windt, en een schuilplaets tegen den vloedt;
als waterbeken in een dorre plaetze, als de
scha-

KERK-VERNIEUWING. 27

schaduwe van eenen swaeren rotiteen in een dorstig landt.

De poorten rontzom / waer dooz de Godts dienstigen konden ingaen / en hun toegangh verleent wierdt tot de Heilige plaets / gaven te kennen / hoe elk den vryen toegangh tot Kristus zou hebben / niet alleen de Joden, maer oock de Samaritanen, zelfs de Heidenen, niemant weerende / maer elk nodigende om tot hem te koomen, op dat zy ruste en verkwikkinge voor hunne ziele mogten vinden. Ziet / zoo hebben alle deze dingen hunne verbullinge in Kristus.

Slaen wy nu wyders het oog op hen / die hier in dezen Tempel gebonden wierden / van welke sommige dieper mogten indzingen / andere verder moesten afblijben / zoo denken wy aen hun / die dooz het geloof met Kristus vereenigt zijn, en in hem gevonden worden, waerom zy oock mogen verkeerem op zynen Heiligen berg, en staen in de plaetse zijner heilighedeit, hebbende door hem den vryen toegangh tot Godt en zynen genadenthroon; ebenwel zoo / dat sommige een nader toegangh en nauwer gemeenzaemheideit met hem genieten / terwijl andere verder van hem afzijn.

Die in het buitenst voorhof gebonden wierden verbeelden die geene / die reets kennisse van Godt en zynen wille gekregen hebbende / begeertig zijn verder onderwezen te worden in die dingen / die tot bevozderinge van hunne kennisse / en het rechte geloof in Kristus kunnen dienen / waerom zy zig geduurig laten binden / daer men aengaende de wegen van Jehovah onderrecht wordt / die in hun geloof aen die zene waerdige offerhande van Kristus, waer door

door in eeuwigheid volmaekt zijn alle die geene die geheiligt worden, hoe langſ hoe meer begeeren verſterkt te worden / waeromze begeerig zijn te naderen aen die tafel / daer zijne offerhande, onder de bedeeſinge van de teekenen des verbonts, voor de oogen lebendig woꝝdt afgeſchildert.

Die in het binnenſt voorhof waren / verbeelden de gelobigen / die boven de eerſte geboꝝdert zijn in kenniſſe ; die een ſterker geloof hebben / byandender liefde, lebendiger hope / en vaſter vertrouwen : die begeerig zijn de gangen van Godt den Koningk van naby in zijn Heiligdom te aenſchouwen, en daer toe in zynen Tempel zoeken intedzingen : die by hun geloof trachten te voegen deugdt, by de deugdt kenniſſe, by de kenniſſe matigheidt, by de matigheidt lijtzaemheidt, by de lijtzaemheidt godtzaeligheidt, by de godtzaeligheidt broederlijke liefde, en by de broederlijke liefde, liefde tegens alle, 2 Petr. 1. 5. 6. 7. die zoo willen voortgaen van kracht tot kracht, tot dat zy eens voor Godt in Zion verſchijnen.

Zommige zijn reets gekoomen in den Tempel, en verkeeren als geestelijke Priesters in het Heilige, woꝝdende beſcheenen van Kriſtus en zynen Geest / waer door zy toeneemen in de kenniſſe van de geheiligde verborgentheden, welke Jehovah alleen dien in het verborgen bekennt maakt die hem vreezen. Zy koomen tot die toon-tafel en eeten van dat ware broodt des levens, dat hunne zielen kan voeden en hen verzadigen / zonder datze ooit meer hongeren tot in eeuwigheidt. Zy naderen tot Godt in het gebedt, en gaen andere daer in voor / leggende

KERK-VERNIEUWING. 29

gende niet alleen hun eigen maer ook andere gebeden op dien Reukaltaer, die voor den Godt der gansche aerde staet.

Andere zijn zelfs al ingedzongen in het Heilige der Heiligen, daer zy met een ongedekt aengezicht de heerlijkheid des HEEREN als in een spiegel aenschouwen, zonder wolke / in volle glants en klaerheid / de oogen verlichte zijnde door het helderste licht des Heiligdoms / en naer dat zelve beeldt in gedaente verandert worden van heerlijkheid tot heerlijkheid als van des HEEREN Geest. En bewijst deze staet allernaest is aen dien der heerlijkheid / welken de Engelen en zalige Geesten der volmaekte rechtvaardigen daer boven in den derden Hemel bezitten / daer zy Godt zien aengezicht aen aengezicht, en gelijk hy is; jae dat dezelve / in de volste kracht en nadruk van het woordt / niet anders als in den Hemel bereikt wordt / zoo moeten wy onder het zijn in het Heilige der Heiligen, denken aen zoo een staet der gelovigen / waer in zy volmaekt in kennis / in liefde en heilichheid / by van alle zonden en besmettinge tot den naesten aenschouba van Godts aenschijn in het ware Heiligdom toegelaten worden / en zig tot zulk een toppunt van heerlijkheid verheven zien / als nooit eenig sterbeling op deze werelt is te beurt gevallen.

Maer schoon alle deze dingen zoo in opzichte van Kristus hunne waerheid en verbullinge erlangt hebben / dat belet eventwel niet / dat wy derzelver beduidnisse ook zoeken in zijne gemeente en elk van hare leden in het byzonder / in welke Godt met zynen Zoon en Geest wil
woon

30 BREUKELENS

woonen / en die hy met zijne heerlijkheid verbult.

Het kan den geenen / die in de Heilige Schriften maer eenigzins ervaren is / niet onbekent zijn / hoe de Kerk / jae / elk gelovige niet alleen aengemerkt / maer zelfs ook uitzukkelijk genoemd wordt Godts huis, zijn Tempel, een woonstede van den Heiligen Geest, en wat van zulke benamingen meer mag zijn / die daer op slaen en hier mede eenige gemeenschap hebben. Een onwederspreekelijk bewijs / datmen hier zonder schroom het tegenbeeldt van dat schaduwwachtig huis mag zoeken.

Het is al † van andere ten klaersten getoont hoe de Kerk onder de belofte, de Wet, onder het Nieuwe Testament, en zoo als zy in de Hemelen verheerlijkt is / afgebeeld zy door het buitenst en binnenst voorhof, door het Heilige en het Heilige der Heiligen. Wy bepalen tegenwoordig onze gedachten in het byzonder tot de Kerk van het Nieuwe Testament: hoe wel of kwalijk wy hier het tegenbeeldt zoeken / zal hy de stukken blyken / en het oordeel daer van laten wy aen elk verstandige / en die met geen boozoozdeelen bezet is / over.

Elk huis, zegt Paulus / wordt van ymant gebouwt, maer die dit tegenbeeldige gebouwt heeft, is Jesus Kristus, de rechte en ware Salomon, de Soon van David, aen wien hy zoo vaelt belooft wierdt / wiens kroon op zijn hoofd gezet is / gezalft van zynen vader tot Koningk over Zion den berg zijner heiligheid; die vrede Vorst, wiens koningkrifk een Rijk des vrede

† Zie den meer genoemden Hr. *Vitringa* in het aengetrokken boek 2. deel. p. 504. &c.

KERK-VERNIEUWING. 31

des is / en die aen elk zijner onderdaenen de ware en eeuwigduurende vrede / dooz geenem Oorzog aftebreeken / verschaft. Hy zit te gelijk met zynen vader als op zynen thron , in spijt en ten trots van zijne muitzugtige broeders naer het vleesch / die zelf gaerne den Scepter in handen hielden / en ober zijn erfdeel zouden willen heersehen.

Wanneer hy met het grootste recht dezen thron bekrom / heeft hy een begin gemaakt met de oprichtinge van dit huis , welks grondvesten hy gelegd heeft in het onberganghelyk Cement van zijn dierbaer bloedt ; en dat zoo vast / dat zelfs de poorten der helle daer tegen niet vermogen.

Tot dit werk was hy van zynen vader al dooz de tijden der eeuwen geschikt / en hy wierdt dooz de gansche werelde uitgeroepen en als met den vinger aangewezen / dat hy het was. In dit werk is Salomon hy hem zelfs niet te bergelyken ; want hy is en de stiger en opbouwer en teffens de hoeksteen , waer op het gansche gebouw rust. Paulus zegt Efes. 2: 20-22. Gy zijt gebouwt op het fondament der Apostelen en Profeten , waer van Jesus Kristus is de uiterste hoeksteen : op welken het geheel gebouw , bekwaemelijk te zaemen gevoegt zijnde , opwaft tot een Heiligen Tempel in den HEERE. Op welken ook gy mede gebouwt wordt tot eene woonstede Godts in den Geest.

Dit huis wierdt van hem opgerecht / niet op eenen zekeren berg , maer ober den geheelen aerdtbodem , daer het van elk een kan gezien worden : want schoon de Kerk menigmael booz een tijdt als verborzen schynt / men ziet haer even.

eventwel nu en dan zeer heereijck als de maen, wanneer die het licht op het helderste van zig afhaerst; eene heereijckheit, die volmaekt zal zijn als de leste handt aen haer zal gelecht worden. Zy wordt in de Openbaeringe van Johannes gezien / bekleedt met de zonne, hebbende de maen onder hare voeten, en op haer hoofdt eene kroone van rwaelf sterren.

Hy bedient zig ook in het opbouwen van dit huis van verscheiden en een groot getal arbeiders / een schaere van dienstknechten die hunnen vlijt en arbeit daer aen te kost leggen / en waer van de een dit / de ander dat doet / zijnde elck met byzondere gaven en behwaemheden voorzien. Hy heeft gegeven zommige tot Apostelen, zommige tot Profeeten, zommige tot Euangelisten, en zommige tot Herders en Lee- raers. Tot volmaekinge der Heiligen, tot het werk der bedieninge, tot opbouwinge van het lichaem van Kristus: tot dat wy alle zullen koomen tot de eenigheit des geloofs en der kennisse des zoons Godts, tot een volkoomen man, tot de mate der grootte der volheidt van Kristus. Efes. iv: 11, 12, 13. Godt heeft zommige in de Gemeinte gestelt, ten eersten Apostelen, ten tweeden Profeeten, ten derden Lee- raers, daer na krachten, daer na gaven der gezontmaekingen, behulpsels, Regeeringen, meenigerlei taelen. 1 Korin. xii: 28.

Men ziet hier ook / gelijk onder de werklie- den van Salomon, een groot onderscheidt: want meermaelen leggen onwedergeboorene menschen hunnen arbeit aen dezen opbouw te kost. schoon zy geheel en al verbzeemt zijn van het burger- schap van het ware Israel.

Wat Hiram, de Koningk van Tyrus, Salomons bylendt en bontgenoot / hem zijne hulpe aenboodt / en den opbou van dien Tempel naer zijn vermogen hielp bevoordenen / kan ons doen denken hoe Koningen van ver afgelegen volken / tot welke het gerucht van de verheffinghe van Koningk Jesus op den thoon zijner heerlijkheid gekoomen is / den opbou der Kerke hebben helpen bevoordenen / byzengende daer in alle hunne heerlijkheid, waer uit de algemeene Kerk gebooren is. Zoo heeft / volgens de boozegginge / de dochter of het volk van Tyrus, * de ryke onder de volken het aengezicht der Kerke met geschenk gesmeekt. Zoo is de menigte der zee tot haer gekeert, en vreemde hebben hare muuren gebouwt.

Hier zijn vrywillige offerhanden toegebzagt / een volk namentlijk der vrywilligheden, dat toegekoomen is uit Joden en uit Heidenen / en den Heere een genegen hart en bywillige liefde heeft opgedraegen.

De Tempel van Salomon wierdt gebouwt / zonder datmen zelfs hamerslag hoorde. Aristus heeft den opbouw van zijn huis zonder geweld of dwinglandy zeer zagtmoedig en byedaem aengebangen / niet dooz magt van wapenen / maer dooz de kracht en overtuiginghe

C

der

* Zommige denken onder die spreekwijs aen den Koningk van het geestelyk Tyrus, den Paus van Romem, die daer in zijne hulpe tot den opbou der Kerke heeft toegebracht, dat hy den naem van Kristus alomme bekend gemaakt heeft, het geen door de Goddelijke voorzienigheid zoo bestelt was, op dat Kristus over den ganschen aertbodem zou bekend, en voor de waerheid de weg gebaent worden.

der waerheidt / waer dooz de harten en gemoe-
deren bereidit wierden om te kunnen gebouwt
worden tot een geestelijk huis in den H E E R E;
dooz een sterke en onberbzeckelijke bandt van
onderlinge liefde vereenigde hy hen ook onder
malkander zoo nauw / dat'er geen gebzuisch of
kwaedt geruchte van twist / haet / of bitterheidt
onder hen gehoozt wierdt; en daer dooz te za-
men geboegt / wascht het op met eenen Godde-
lijken wasdom.

De schets / waer naer dit huis gebouwt wordt /
is Godts voorneemen, en het ontwerp van zij-
nen eeuwigen raedt, den zoone bekent / en van
hem in alles net opgevolgt / want hy zocht niet
anders als den wil van zynen vader te doen,
dat hy elders zyne spyze noemt.

Men kan niet twijffelen / of dit huis heeft
zijne juiste lengte, breedte, diepte, en hoog-
te, alles zeer net / jae volmaekt naer malkan-
der geschikt. Eene lengte, die oneindig is / en
uitgestrekt tot in eindelooze eeuwigheidt; im-
mers zy zal duuren tot aen de voleindinge der
eeuwen, zonder dat die dooz ymant zal kunnen
afgebrooken worden? eene breedte, die onmeet-
baer is / en van het eene einde der aerde zig uit-
breidt tot aen het ander einde / dewijl dit huis
zoo uitgezet is ober den ganschen aertbodem en
in alle deszelfs hoeken / datmen ober al niet al-
leen in die barre Noorden, maer ook in het
Oosten, Zuiden en Westen hare leden bindt;
eene diepte, die onpeilbaer is; zijnde de gront-
besten van dit huis zoo diep gelegd / dat geen vy-
anden die kunnen by koomen om ze te berwijs-
ken: eene hoogte, die onbedenkelyk is / en
verheven boven de wolken in den derden Hemel.

Dit

KERK-VERNIEUWING. 35

Dit huis is uit de kosteljkste en dierbaerste stoffen opgebouwt / uit levende steenen, kosteljkter als marmer, dierbaerder als Saphyr. De uitberkorene gelovigen zijn kostelyk in de oogen Godts, die hen boben alles waerdeert. En dewyl de Kerk gewasschen is in het bloedt van Kristus / zoo is zy zuiver en rein: hare gedaente is lieffelyk; zy is berookt met myrre en wierook, met allerlei poeder des kruideniers. Zy staet ook pal in het midden van de allerhebigste stormbypen / die zich tegens haer op de woeste zee van deze werelddt verheffen / zy bespot die; en geen gewelt van hel of werelddt kan eenige bys in haer maken.

Zy is roch omringt van een vuurige muur rontsom: de HEER is rontsom haer van nu aen tot in eeuwigheiddt. De Kerk zingt by Jesaias / wy hebben een sterke Stadt, Godt stelt heil tot muuren en voorschansen. Jes. xxvi: 2. Zoo is zy gerust in de krachtige bewaringe van haren Bontgodt.

Het buitenst en binnenst voorhof in den Tempel doet ons denken aen de Kerke, zoo als zy een vergaderplaets is van allerlei slag van menschen / van goede en kwade, en alle uit het Oosten, Zuiden, en Noorden, dat is uit alle hoeken van de werelddt / zonder eenig onderscheidt in haren schoot ontfangt / die met een teken van onderwerpinge tot haer naderen / en een gemeenen Godtsdienst zoeken te bereygen: hoewel zy zulke nader tot hare gemeenschap toelaet / en een plaets onder hare kinderen geeft / die / de voorhuidt van het vleesch weggevoypen hebbende / en gereinigt dooz het bloedt en den Geest van Kristus / alleen hun heil zoeken

in die genoegzame offerhande van hunnen eeuwigen Priester / welke zy dagelijx aen elk laet boorhouden en prediken; die daer nae staen / dat zy der rechtwaerdigmakinge en heiligmakinge dooz het bloedt en den Geest van Christus mogen deelagtig worden.

Het ontbreekt hier niet aen eene schare van Priesters die den linnen lyfrok dzagen: want alle de gelovigen zijn Priesters, die met vrymoedigheid tot Godt kunnen naderen om hem betamelijke en waerdige offerhanden / hunne zielen en lichamen, uit een oprecht geloof en zuivere liefde op den waren Altaer op te offeren.

Hier wordt ook eene goede ordze gehouden; alles gaet hier met de uitterste geschiktheid toe / en elk behoudt zijne plaets / daer hy zonder beslemmering en slooznis zijn Godtsdienst in rust en vrede kan verrigten.

De twee pilaeren hebben afgebeeldt de zuiverheid en kracht der waerheidt / die / van de Kerke aengenomen / haer tot cieraet en vzo-lijk genoeggen is / en dooz welker geloof en belijdenisse alleen de ingangk tot haer gegunt wordt. Sommige meenen / dat Paulus hier op gezinspeelt hebbe 1 Tim. 3: 15, 16. zoo ik vertoef, op dat gy moogt weeten, hoe men in het huis Godts moet verkeeren, 't welk is de gemeente des levenden Godts, een pilaer en vastigheidt der waerheidt: en buiten allen twyffel, de verborgentheidt der Godtzaligheidt is groot.

Het huis / verdeelt in twee vertrekken, het Heilige en het Heilige der Heiligen, verbeeldt den tweederlei staet van de Kerck / zoo als zy hier op deze weereidit strydende gezien wordt /

en

KERK-VERNIEUWING. 37

en zoo als zy volmaakt / verheerlykt boven in den derden Hemel is

Het is waer / De Kerk hier beneden op aerde is reets vereenigt met haer die boven in den Hemel is, en tot eene hoofdzomme gebracht / maer ebenwel / zoo lang wy hier op deze weerdelt zijn / zijn wy nog niet gekoomen in het Heilige der Heiligen, jae / wy kunnen zelfs daer niet inzien / terwijl een schot booz ons gezicht geschoten is / ik meen den zichtbren Hemel, welken Godt als een voorhangzel heeft uitgespannen tusschen ons en den derden Hemel, om dien booz ons oog te bedekken.

De Kerk mag ook wel / zoo als zy is eene vergadering der uitverhoorene gelovigen / wier namen in de Hemelen zyn opgeschreven, den naem van Heilig dragen / schoon zy die volmaakte heilichheid der gelukzalige hemelingen nog niet bezit / want zy en hare kinderen jagen daer nae, en zoeken hoe langs hoe meer in heiligmakinge te bozderen: zy stelt de heilichheid tot haer voornaemste cieraedt.

Hier verkeerren de gelovigen als geestelyke Priesters: het licht des Evangeliums staet hier op den kandelaer / en licht allen die in dit huis zyn / niet alleen nu / maer dooz alle de zeven tijden van het Nieuwe Testament heen; hoewel dit licht op den avont van dezen dag in zyn grootste kracht zal schijnen. Men ziet het aengestooken van de dienaers van dit Heiligdom / die het Evangelij prediken / en met eene zuivere leere en heilig leven boozlichten. Hier staet gesduurig een tafel toegericht, en opgebult met hemelsch banket / waer van de hongerige kinderen eeten en verzadigt worden. Hier worden

de gebeden, der gelovigen als een lieffelyk reukwerk tot Godt ten Hemel opgezonden / dienze aengenaem zyn / en dieze aenneemt dooz Jesus Kristus.

Die nu in dezen dag der verzoeninge en die Jaer van des HEEREN welbehagen / nae dat hy de reinigmakinge onzer zonden door zig zelf heeft te weeg gebracht, als de groote Hoogepriester met zyn eigen bloedt heenen ge- gaen is in dat ware Heilige der Heiligen, daer hy op de vertooninge van zyne offerhande / de verzoeninge booz zyn volk van den vader af- eischt / en altoos booz het zelve bidt.

Wierdt de Tempel in weinig meer dan zeven Jaeren voltooit / en toen dooz Salomon plegte- lijk met offerhanden ingewyr; zagmen het huis verbult worden met eene lugtige wolk, wan- neer de Priesters / die de Arke tot onder de vleugelen van de cherubim gebracht hadden / uit het Heiligdom gingen; hoordemen Salomon hier op het volk zegenen, en vperde hy daer nae met het zelve het Feest der Loofhuten. Kristus zal ook dooz zeven achter-een-voigende tydkringen zyn geestelyk huis voltooien / en dan dooz zyne gebeden en de kracht van zyne offerhande dezen Tempel inwoyen / zyne Kerck als een maegdt, zonder vlek of rimpel, den vader voorstellen / die met de wolke zyner hee- relykheid verbullen / en zegenen met allerlei lichamelijke en geestelyke zegeningen / wanneer alle geslachten der aerde met eene onuitspreke- lijke blytschap en vvolijke dankzeggingen pleg- telijk het Feest der Loofhuten zullen vieren. Waer op hy dan dezelve tot zig in den derden Hemel zal opneemen / daer zy hem / de ware Arke

KERK-VERNIEUWING. 39

Arke des verbonts zullen zien tusschen zoo bezie blinkende Cherubims en van dezelve omringt / en met eene lugtige wolke zijner heerlijkheid bestraelt en verligt worden tot in eindeloze eeuwigheid.

Ziet daer / Christenen / het ware tegenbeeldt van dien schaduwachtigen Tempel, Kristus, en zyne gemeente; de Kerk van het Nieuwe Testament.

Niemant meene / dat dit maer losse en splits-
blindige bedenkingen zijn / die van ons zonder eenige grondt worden verzonnen: neen / Men-
dachtige / zy hebben hun grontslag in het getui-
genisse van hem / die in dat oude huis gewoont heeft. De Joden zelf hebben daer in verbor-
gentheden gezocht / hoewelze ter oorzake van dat bezel / dat op hunne harten en oogen ligt / het ware geheim niet ontdekt hebben. En zoo de HEER op zulk eene schaduwachtige wijze dat huis met zijne heerlijkheid niet verbult hadt / dat prachtig Tempelgebaerte zou Israël een ten valstrik, als tot een bewijs van Jehovahs goedertierenheid of verzekeringe van zijne genadenrijke tegenwoordigheid gestrekt hebben.

Huim vier eeuwen heeft de Herenikoningk op zulk eene schaduwachtige wijze in dien Tempel, door Salomon gestigt / willen wonen. Dog nae verloop van die eeuwen / wanneer zelfs ook Juda en Benjamin met de kinderen van Levi zig aen onnoemelijke godtloosheden en groutwelen schuldig maakten / en dit Heiligdom op de schandelijkste wijze verontheiligden / is Jehovah met zijne gunstige en genadenrijke tegenwoordigheid van daer vertrokken / en heeft dit huis / met alles dat daer in en aen was / naer zijn recht-
baerdig

baerdig oordeel ter verwoestinge gelaten. De Chalderuwen zijn tegens Jerusaleem en Zion opgehoomen / hebben de Stadt en het Heiligdom geplundert / de muuren gesloopt / den Tempel verbrandt en in de asche gelecht / voerende de goude en zilvere vaten als een roof met zig naer Babel. Dit was het einde van dien heerlijken Tempel van Salomon, dat wonder van gansch Oosten.

Zeventig Jaren zaten de Joden aen de Riviere van Babel in een vzeemdt landt zonder Tempel; dog op het einde van die Jaren keerde de HEER met ontferminge weder tot de Joden / hy verwekte den Geest van Kores of Cyrus, dat hy den Joden vyfheid gaf om weder te keeren naer hun landt / en Stadt en Tempel te herboutwen.

De wedergekeerde slaen strax nae hunne hoomste / onder het belet van Zorobabel den zoone Sealtiels, den Vorst van Juda, en Josua, den zoone Josadaks, den Hogepriester, de handen aen het werk / en haelen / hoewel met veel tegenstribbeling en grooten tegenstant hunner vbanden / die dit werk zогten te stuiten / dat het geenen voortgangh hadt / onder eene geduurige aenmoediginge van de Profeten Haggai en Zacharias, den Tempel in den tijdt van omtrent ses-en-veertig Jaren tot zyn beraemde hoogte op / en voltoolen dien. Deze Tempel woјdt doozgaens genoemd de Tempel van Zorobabel, anders het tweede huis.

Men kan niet twyffelen / of het is in zyn voornamen deelen en vertrekken Salomons Tempel gelijk geweest; hoewel in kosteljkheid en heerlijkheid zeer veel daer van * verschillende. Gene

nette

* De Joden tellen vijf voornamen stukken op, van welke

KERK-VERNIEUWING. 41

nette beschrijvinge van dezen Tempel heeft ons tot hier toe niemand verschaft.

Dit huis / in het zelve Jaer van den Koningk Darius, op den derden dag van de maende Adar, voltrokken zijnde / is hoer daer nae ook plegtelyk ingewyt: van die inwyngē kan men lezen in het boek / dat onder den naem van Esras boorkoomt / Cap. vi: 16. 17. en de kinderen Israëls, de Priesters, en de Leviten, en de overige kinderen der gevangēnisse, deden de inwyngē van dit huis Godts met vreugde. En zy offerden ter inwyngē van dit huis Godts, hondert runderen, tweehondert rammen, vierhondert lammeren, en twaelf geitenbokken ten zondt-offer voor gansch Israël, nae het getal der stammen Israëls.

Deze Tempel heeft geslaen tot dat de Messias / in het vleesche verscheenen / door zijne tegenwoordigheid dien heerlijker heeft gemaakt als Salomons Tempel ooit geweest is; en is verwoest geworzen omtrent 40. Jaren nae zijne hemelbaert / wanneer Titus, Vespasians zoon / Jerusalem en het Heiligdom met een heereleger omcingelt hebbende / de Stadt eindelyk ingenomen en ter plunderingē aen de woedende krijgsknechten heeft moeten overlaten / die ook het vuur gestookt hebben in den Tempel, en dien in weertwil van Titus in de asche gelegt.

Ondertusschen is dezen Tempel een verschel-

C 5

den

welke de Tempel van Zorobabel is ontbloot geweest.

1. De שכינה, de Goddelijke inwooning. 2. De Arke met het verzoendekel en de Cherubim. 3. Het antwoorde door de Urim en Thummim. 4. De H. Zalf oly. 5. Het bemelsch vuur op den Altaer.

den nootlot overgekoomen: niet alleen heeft Herodes † dien / nae dat hy ruim drie eeuwen gestaan hadt / en alzoo buiten twyffel aen verscheden kanten zeer verouderd zal geweest zijn / vernieuwt / met pachtige dekkleeden verciert / en in een heerlijker stant gebracht / makende dien / gelijk Josefus getuigt / in hoogte Salomons Tempel gelyk , zoo dat men in die tijden hier van gewoon was te zeggen / die het gebouw van Herodes niet gezien heeft , heeft van zyn leven geen schoon gebouw gezien , en dien inwyende op zynen geboortedag / wanneer hy driehondert offen liet slachten / onder het vrolijk gesjuich van geheel Israël , dat hier over zeer verblijdt was : maer ook veele Jaeren te booren heeft Judas de Makkabeeuw een groot werk omtrent dezen Tempel , als die door Antiochus Epifanes , een der Selenciden , den achten der Syrische Koningen / berooft en schandelijk ontheiligt was / verrigt.

Wanneer Selenkus de vierde , gebynaemt Philopator , broeder van Antiochus , gestorven was / rakte deze in het bewint der zaken / en wierdt N. 137. van de Grieksche Regeeringe , Koningh. Als hy den troon nu ses Jaeren bezeten hadt / viel hy N. 143. van de Grieksche Regeeringe voor de tweede reize in Egipte ; maer / de Romeinen duchtende / verlaet hy tegens zynen wil Egipte , en valt met een groot heyrleger in Judeen ; hy rukte voor Jeruzalem , en maekt zig meester

† Van den Tempel , zoo als die door Herodes verbeterd is , zien men , behalven in den Talmud der Joden in Middoth , ook by Josefus eene beschrijvinge. Outhed. Boek. VII. Hoofds. 2. Boek. xv. Hoofds. 14. Joodtsche Oorl. Boek. vi. Hoofds. 6.

meester van de Stadt / niet zonder verstanthouding met zommige van de belegerden. Hier pleegde hy zeer grooten moerwil : hy onthelligde de Stadt , beroofde het heilige , en rechtte ongehoozde moozderijen aen / zoo dat het gansche landt heefde. Hy nam den gouden Altaer , den kandelaer en al wat los was in den Tempel , alle de vaten en schatten die daer in gebonden wierden / omtrent 800. talenten , of dertig millioenen goudts beloopende / en boerde die met zig weg naer Antiochien. In de Stadt sneubelden omtrent 80000. zielen ; en behaiven dat hy'er zoo veel tot slaven verkocht / als'er omgekoomen waren / zoo boerde hy nog 40000. gevanghelijk met zig weg. Wy vinden / behaiven hy Josefus , eene beschrijving van deze zaek in het eerste boek der Makkabeeuwen aen het eerste hoofdstuk , daer de Schryber dus spreekt ; Antiochus , nae dat hy Egipte geslagen hadt , keerde weder , in het hondert drie-en-veertigste Jaer : en trok op nae Israëlen Jeruzalem , met eene groote menigte. En hy ging met groote hovaerdigheid in het Heiligdom , en nam den gouden Altaer , en den kandelaer des lichts , en alle deszelfs gereetschap , en de tafel der toonbrooden , en de sprengbekers , en de fioolen , en de goude wierookschalen , en het voorhanghel , en de kroonen , en het gouden cieraet , dat in den Tempel gezien wierdt : en hy trok het alles af. En hy nam het zilver en het goudt , en de kostelyke vaten : en hy nam ook de verborgene schatten , die hy vondt : en , dit alles genomen hebbende , trok hy nae zyn landt. En hy dede vele menschen vermporden , en sprak met groote hoogmoedigheid.

heit. En daer geschiedde groote rouwe in Israël, in alle plaetzen. Want de Oversten en de Ouderlingen zuchtten: de maegden en de Jongelingen wierden verzwakt, en de schoonheidt der vrouwen wierdt verandert. Alle Bruidegoms namen rouwe aen: en die in haer Bruidts-kamer sat, was in rouwe. En het landt beefde over de geene die 't zelve bewoonden, en het gansche huis Jakobs dede smaetkleederen aen.

Die waren eventwel nog maer beginselen der smerten. Want twee Jaeren daer nae / N. 145. van de Gzielsche Regeeringe / zondt hy zynen veldt Oversten Apollonius met een hebrleger van omtrent 22000. man. Dees legerde zig rontzom Jeruzalem, makende nogtans een schyn van vrientschap / en spreekende woorden, zachter dan oly, als of hy niet anders zocht dan de ruste en vrede der Joden; dog zijn harte was kryg. Hy overrompelt de Stadt opeen Sabbath / plundert dezelve uit / verbrandt een gedeelte daer van met vuur / bzecht eene menigte der huisen en een groot stuk van den muur af / en slaet zijne handen aen die geene, tegens welke hy van vrede gesprooken hadt. De burgt Zion dee hy met Macedonische krijgsknechten bezetten. Het bescheldt hier van geeft ons wederom die Schryver van het eerste boek der Makkabeewen in 't zelve Kapittel. Hy schryft; En zy bouwden de Stadt Davids op met eenen grooten en sterken muur, en met sterke toorens: deze was hun tot een burcht. En stelden daer in een zondigh volk, mannen die de wet niet hielden, en wierden sterk in dezelve. En brachten daer in wapenen en allen voorraet:

en

KERK-VERNIEUWING. 45

en de plonderinge van Jeruzalem by een gebracht hebbende, stelden die aldaer: en zy wierden tot eenen grooten strik. En deze burcht was om altoos het Heiligdom lagen te leggen, en om tegen Israël een booze beschuldiger te zijn. En zy vergoten onschuldigh bloedt rontzom het Heiligdom, en verontreinigden het zelve. En de inwoonders van Jeruzalem vlooden om hunnent wille. En de Stadt wierdt een wooninghe van vreemdelingen, en wierdt als een vreemde Stadt voor de geene die in haer geboren waren: en hare kinderen verlieten haer. Deszelfs Heiligdom is verwoest geworden als een woestijne: hare Feestdagen wierden verkeert tot rouwe, hare Sabbathen tot versmaetheit, en hare eere tot veragtinge. Daer op beveelt hy / dat elk de Grieksche Godtsdienst zal aennememen en zig daer naer schikken. Hy verbiedt op levens-straf de besnydenisse, en begeert niet dat ymant aen zijnen zoone het teken des verbonts zal bedienen / of naer de wet de voorhuit des vleesches wegneemen. Die het dee, het zy man of byrouw / liet hy deerlijk mishandelen / met scherpe geesfels het vleesch van de lendenen afhaelen en aen kruiffen ophangen / waer aen zy ellendig sterven. De werboeken liet hy wegneemen / en niemant mogt eenig afschryft van de 6. boeken houden / maer die alle wierden / nae datze gescheurt waren, verbrandt. Zoo ze hy ymant gebonden wierden tegens het verbodt / dien liet hy ombzengen. Zoo deed hy aen Israël en aen alle by wienze gevonden wierden: en op dat hy hier in gerust mogt zijn / liet hy in alle de Steden van maendt tot maendt elk huijs doorzoeken.

46 BREUKELENS

zoeken. Hy begeerde dat het volk de Sabbathen en de Feestdagen zou ontheiligen, en het Heiligdom en de heilige plaetze verontreinigen. Hy liet in den Tempel zwynen slachten/bouwde eenen grouwel der verwoestinge op den Reukaltaer, en rontsom in alle de Steden en doopen Altaeren om daer op Heidensche offerhanden / zwynen te offeren. Hy dwongze het vleesch van deze onreine dieren naer de wet / te eeten / of anders de doot te ondergaen. Geslyk dan ook veele van de Joden verkoosen te sterven, op dat zy zig met de spyze niet zouden besmetten, nog het heilig verbondt ontheiligen, en zy zyn gestorven. Ondertusschen zagimen in den Tempel / omze ten uitersten toe te ontheiligen / het afgodtsbeeldt van den Olympischen Jupiter, dooz hem opgerecht. Op zultk eene berdukinge en vzeesselijke woede passen zeer wel de woorden van Asaf / die hier te huis hooren Ps. LXXIX: 1-4. en 7. ô Godt, Heidenen zyn gekoomen in uwe erffenisse: zy hebben den Tempel uwer heiligkeit verontreinight; zy hebben Jeruzalem tot steenhoopen gestelt. Zy hebben de doode lichamen uwer knechten aen 't gevogelte des Hemels tot spyze gegeven; het vleesch uwer gunstgenooten aen het gedierte de:s lants. Zy hebben hun bloet rontzom Jeruzalem als water vergoten, en daer was niemant dieze begroef. Wy zyn onzen nabueren eene smaetheit geworden; een spot en schimp dien die rontzom ons zyn. Men heeft Jakob opgegeten; en zy hebben zyne lieffelyke wooringe verwoest.

In zultk eenen tyd van uitterste ellenden berwekt Godt eenen Mattathias, een Plestier /
woor

KERK-VERNIEUWING. 47

woonende te Modin, een zeker bleef in Judeen. Deze wilde zig nog door beloften of giften / nog door dzejgementen / van de onderhoudinge zijner vaderlijke wetten laten aftrekken / vermanende ook zijne zoonen / die vyf in getal waren / zig daer aen te houden. Als hy zag / dat een afvallige Joodt naer des Koninghs bevel den afgodt op den Altaer offerde / overviel hy hem op den Altaer en doodde hem; vluchtende daer op heenen in de Woestijne / en zig verbergende in de hoolen. Hier vergaderden zeer veele Joden tot hem die pberige wetbetrachters waren / en verhooren hem tot hunnen Oversten. Dog hy stierf kozt daer op; nae dat hy zijne zoonen ernstig vermaent hadt om kloekhartig door Vryheid en Godtsdienst te strijden.

Nae hem staet Judas * de Makkabeeu, zijn zoon / op / een man van een onderschokken moedte en ongemeene dapperheidt. Deze inoedigt zijne broeders aen om den Cyran onbertzaegt het hoofdt te bieden / en hy onderneemt met veel vertrouwen de verlossinge van zijn volk. Hy mengt zig met Apollonius, den Oversten van den dwinglandt / in den strijdt / slaet hem op de vlucht / en brenge veele van zijne krijgsknechten om. Hy trekt zegepraalende met een grooten buit wederom te rug. En nae dat hy nog eens en andermael zijne byanden gestlagen en
ober-

* *Judas Maccabaus*, ita dictus, sive quod in vexillis illius scriptum conspiceretur מַכְבֵּי, quae sunt litterae initiales harum vocum יהוה כאלים מִי־כֹמֶן כְּאֵלִים, *quis est sicut tu inter Deos o Jehovab*: sive quod dixerit, מִכְּבַדִּי, *per me est plaga*, hostium nimirum & Apostatarum. Sive ob aliam quameunque causam hodie incognitam. Clar. Witzius Miscell. Sacr. Tom. 2. Exerc. xi. p. 295.

overwonnen hadt eerst Seron, den Veldtobersten
 van Syrien / en daer nae Gorgias en Nikanor,
 trekt hy onberhindert op naer Jeruzalem om
 den Tempel te reinigen / en de gewoone offer-
 handen wederom te slachten. Zoo was de HERR
 met hem in alle zijne strijden / en hielp hem met
 zijne broederen en het volk / dat hem aenhing/
 tegens alle zijne vyanden / doende hem weder-
 om zien de H. stadt. Maer hier bindt hy een
 deerlijk schouwspel: Dus spreekt de Schrijver
 van het aengehaelde boek der Makkabeuwen
 hier van; Judas en zyne broeders zeiden, ziet,
 onze vyanden zyn vermorselt, laet ons opgaen
 om het Heiligdom te reinigen, en het zelve
 van nieuws intewyen. En het gansche léger
 wierdt vergadert, en zy gingen op nae den
 berg Zion. En zagen het Heiligdom verwoest,
 en den Altaer ontheiligt, en de poorten ver-
 brandt, en in de voorhoven struiken gewassen,
 als in een kreupel-bos of als op een van de
 bergen, en de cellen der Priesters verwoest:
 En zy verscheurden hunne kleederen, en maek-
 ten zeer grooten rouwe, en wierpen stof op
 hunne hoofden. En vielen op hun aengezicht
 ter aerde, en bliezen met de bazuine alarm,
 en riepen tot Godt in den Hemel. Hier op
 gaf hy bevel om het slot te bestormen / en hy
 verkiest tot zuivering van den Tempel onbe-
 rispelyke Priesters, die de wet lief hadden:
 deze reinigen het Heiligdom / brengen de steenen
 der besmettinge aen een onreine plaets / nemen
 den ontreinigden Brandofferaltaer weg / bou-
 wen eenen nieuwen Altaer van geheele steenen
 naer de gedaente van den eersten. En zy bouw-
 den het Heiligdom, en het binnenste des huis,

KERK-VERNIEUWING. 49

en zy heiligden de voorhoven. En zy maekten nieuwe heilige vaten, en zy brachten in den Tempel den kandelaer, en den Altaer der brandofferen, en der reuk-werken, en de tafel. En rookten op den Altaer, en onstaken de lampen op den kandelaer, en zy gaven licht in den Tempel. En zy stelden de brooden op de tafel, en hingen de voorhangzelen op: en volbrachten alle deze werken, dieze hadden begonnen te maeken.

Hier op liet Judas de intwyinge van den Tempel volgen / die dus beschreven wordt. En zy stonden des morgens vroeg op, den vijf-entwintigsten des negenden maents deze is de maendt Chasseu in het hondert agt-en-veertigste Jaer. En zy offerden naer de wet, op den nieuwen Altaer der brandofferen dien zy gemaekt hadden: op den tijdt, en op den dag, op welchen de Heidenen dien ontheiligt hadden, op den zelven is hy weder ingewyt, met gefangen, en cithers, en harpen, en cimbalen: En al het volk nedervallende op zijn aengezichte, aenbadt, en dankte den Godt in den Hemel, die het voorspoet gegeven hadt. En zy hielden deze inwyinge des Altaers agt dagen lang, offerende met vreugde brandofferen, en slachtende offerhanden der behoudennisse en des lofs. En zy vercierden het voorste deel des Tempels, met goude kroonen en schildkens, en vernieuwden de poorten, en de cellen der Priesteren, en maekten daer deuren aen. En daer was een zeer groote vreugde onder het volk, en de smaetheit der Heidenen is afgekeert. En Judas met zijne broederen, en de gansche vergaderinge Israëls, ge-

Ⓢ

booden

booden dat de dagen der inwyngē des Altaers, op hare tijden, Jaer nae Jaer, agt dagen lank, van den vijf-en-twintigsten dag des maendts Chasleu, zouden gehouden worden met vreugde en blijfchap. Dit Feest wordt genoemd de reiniging des Tempels. Dat blijkt uit het schryben van de Joden die te Jerusaleem woon- den aen hunne broederen in Egipte: Wy dan zul- lende houden op den vijf-en-twintigsten des maents Chasleu de reiniginge des Tempels, hebben behoorelijk geacht u het zelve bekend te maken, op dat gy het ook houdt als het Feest der Loofhurten, en des vuurs, wanneer Ne- hemias, den Tempel en den Altaer gebouwt hebbende, slacht-offer geoffert heeft. 2 Makkab. 1: 18.

Zoo zagen wy / Christenen / het droebig noot- lot / dat den Tempel in verscheiden tijden trof / en hoe de Heer nae eene rechtvaardige kastijdinge / wederom gedacht heeft aen zijn Heiligdom / en tot het zelve met ontferminge is wedergekeert. Wy moeten nu onderzoeken / aen welke Tem- pelinwyngē, dewyl'er meer als eene geschiedt is / hier in den Text moet gedacht worden / wanneer onze H. geschiedtschryber zegt / het was het Feest van de vernieuwinge des Tem- pels.

Het is maer * een woordt in den Griekischen Text dat de onze hebben overgebracht door deze woorden / het Feest van de vernieuwinge des Tempels, en het komt af van een woordt / dat in wyen

* *Ἐγκαίνια*, ἰογή, καὶ ἂν ἐκκαίνισθαι ἢ, dat is, het woordt *Encania* zegt een Feest, op het welk iet nieuws gemaakt is: of, waer op de gedachtenis eener Lake ver- nieuwt wordt. Suidas.

KERK-VERNIEUWING. 51

inwyen, vernieuwen berekent / wordende van de zeventig Griekische overzetters van het O. T. zonder onderscheide gebuikt / en van iets dat nieuw opgerecht is / en van het geen maer herstelt of vernieuwt is. Zoo hebben zy 'Examinatien' gebuikt ter beantwoordinge van **III Deuter. xx:**

5. Wie is de man, die een nieuw huis heeft gebouwt en heeft het niet ingewyt? hy gaehenen en keere weder naer zijn huis, op dat hy mogelijk niet sterve in den stryd, en niemant anders dat inwye. **En booz van I Sam. xi:**

14. Samuel zeide tot het volk, koom en laet ons naer Gilgal gaen, en het Koningrijk aldaer vernieuwen. **Zoo ook Ps. LI: 12.** Vernieuw in het binnenste van my eenen vasten Geest. **De onze hebben in den Text siever het woort vernieuwinge als inwyinge willen gebuiken / om dat wy hier niet aen de eerste inwyinge des Tempels dooz Salomon moeten denken / maer aen eene Vernieuwinge van dat huis in volgende tijden.**

Immers de Koningk Salomon heeft den Tempel ingewyt in het begin van den herfst, in de zevende maendt / Tisri genoemt / booz het loofhuten Feest. Dit schijnt klaer te bliken uit I Koning. viii: 2/65. Alle de mannen Israels verzamelden zig tot den Koningk Salomon in de maendt Ethanim op het Feest; deze is de zevende maendt. Op dien zelfden tijdt ook hielt Salomon het Feest, en gansch Israël met hem, eene groote gemeente van den ingangk af van Hamath tot de riviere van Egypte voor het aengezicht des Heeren, onzes Godts zeven dagen en zeven dagen; zijnde veertien dagen. **Onze Evangelist nu spreekt**

D 2

van

van een Feest der Vernieuwinge, dat in den winter inviel. En schoon de inwyng door Salomon al later in het Jaer mocht gedaen zijn / men leest evenwel nergens, dat 'er ter gedachtenisse van die plegtelykheit een jaerlyx Feest of ingestelt / of jaer op jaer in Israël gehouden is / daer het nochtans uit onzen Text blykt / dat dit zoo een vastgesteld Feest was / dat jaerlyx van de godbevruchtigen in Israël gebieert wierdt.

Wy moeten verhalven onze gedachten tot later tijdt bepalen / tot den tijdt van de Vernieuwinge van dit Godts huis; evenbael niet gelijkt zommige onder de oude Heerklercken willen / * tot het geen in de Dagen van Efras en Nehemias

* *Chrysofomus* Homil. 61. in Joh. τὴν ἡμέραν καὶ ἣν ὁ ναὸς ἀποδομήθη, ἐπαρλθόντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς μακρῆς ἀιχμαλωσίας τῶν ἐν τῇ Περσίδι, πρῶτον ἦγον μὲν πολλὰς τῆν σπεδῆς. Dat is, zy wyerden dien dag met zeer veel yver, waer op de Tempel gebouwt wierdt, wanneer zy wedergekeert waren uit hunne langdurige gevangkenisse in Perse. En niet alleen *Chrysofomus*, maer ook andere zoo genoemde Outvaders schijnen hier te huis geweest te zijn, gelijk men kan afuemen uit de aenteekeninge van *Theophylactus* over onzen Text. Πῶς ἐγκαινία ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις; τινες μὲν φασιν, ὅτι κατ' ἣν ἡμέραν ἀποδομήθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, κατ' αὐτὴν ἑορταζοῦν τὰ ἐγκαινία. Ἄλλοι δὲ εἰ τῆτο φασιν, ἀπὸ τῆς μὲν τὸν ἀιχμαλωσίᾳ ἀικοδομῆς τῆς καὶ τὰ ἐγκαινία τῶν λέγειν τὸν Ἐυαγγελιστὴν. Dat is, welk was dit Feest van de Vernieuwinge des Tempels te Jerusalem? zommige leggen, dat dit Feest gevierd wierdt op dien dag, wanneer Salomon den Tempel hadt voltooit. Maer andere zeggen, dat de Evangelist spreekt van dat Feest, dat gehouden wierdt ter gedachtenisse van de herbouwinge des Tempels nae de gevangkenisse. Ook was de vermaerde *Rotterdammer* van dit gevoelen.

KERK-VERNIEUWING. 53

mias geschiedt is / wanneer nae de wederkeeringe der Joden uit de gevangnisse van Babel, Stadt en Tempel / nu herbouwt / door de kinderen der gevangnisse plegtelyk ingewyde wierdt; want dat geschiedde niet in den winter, maer in de maendt Adur, die vooz een gedeelte met onzen Februarius en vooz een gedeelte met onzen Maert overeenstemt / en derhalven wanneer nu de Lente op handen was.

Maer wy moeten denken aen het geen geplegt is door Judas den Makkabeu, die den Tempel ingewyt heeft in den winter, op den xxv. dag van de negende maend, Kisleu genoemd / zynde in dit Jaer de negende van onze maendt December. Dit Feest wierdt jarelijx met veel plechtelykheldt in Isracl gebiert. Niet dat het daer mede gelegen was / gelyk met die drie hoge Feesten / die jarelijks volgens des Heeren wet te Jerusaleem gebiert wierden / wanneer al wat mannelijk was moest ophoornen en vooz des Heeren aengezicht verschynen / zonder dat ymant zig mogt onttrekken; maer op dit Feest lieten alleen de yberigste in dien het gebeuren mogt / zig te Jerusaleem zien / gedenskende aldaer met ydolykheidt en blydicheit het goede dat de Heer hun in dien tyde betozen hadt. Meest alle de uitkiggers / zoo oude als nieuwe / zyn van deze gedachten. En zy zelfs / die meenen / dat'er jarelijks een Feest is gebiert ter gedachtenisse van de inwynghe van Salomons Tempel, gelyk ook van Zorobabels, zeggen dat het afgeschafft is door dit Feest, dat in den winter inviel.

Ik zeg / dit Feest wierdt jarelijx volgens de instellinghe van Judas den Makkabeu met veel

plegtelykheidt onder Israel geheele acht dagen gebiert / zonder dat'er een dag gekort wierdt : Dit blykt / behalven uit het aengetogen eerste boek der Makkabeeuwen, ook uit het getuigenis van den Joodschen Geschiedtschryver ; * hy zegt / Judas heeft de viertijdt van de herstellinge des Tempels acht dagen lang met offerhanden gehouden , niets nalatende , dat maer eenig eerlijk vermaek kon verschaffen , gevende het volk een kostelyk en prachtig mael , en zingende Psalmen en liederen ter eere van Godt. En zoo groot was de vreugde van al het volk , dewyl het zyne oude vryheidt en Godtsdienst zoo onverwacht en op het aller-onvoorzienst wedergekregen hadt , dat'er een wet tot de nakomelingen door gegaen is , die hen verplichtte dit Feest van de herstellinge des Tempels geheele acht dagen plegtelyk te houden : en hier van daen is deze gewoonte onder ons doorgebroken , en houdt nog stant. De reden , waerom zy deze viertijdt juist acht dagen hebben gehouden / was naer het voorgeven van sommige / om dat hun dooz hunne byanden de besnydenis verboden was / die op den achtsten dag moest geschieden. Wy stellen dit als eene gissing te boekt / en de reden in de Gemara dooz een fabel.

Josefus zegt dat de Joden van zynen tijdt dit Feest *Qāra* lichten noemden / waer van hy deze reden geeft / om dat dit geluk hen onverwacht en boven alle gedachte hadt beschenen. Onder de plegtelykheden van dezen Feesttydt was geen van de minsten het aensteeken van menigvuldige lichten , waer van de Joden eene byzondere

* Josefus, Outhed. Boek XII. Hoofdst. II.

KERK-VERNIEUWING. 55

zondere reden geven: * en hier van daen meent de vermaerde Scaliger, dat dit Feest dien naem

vōv

* De vermaerde Joh. Buxtorf verhaelt in zijne *Food-ſche Synagoge* dit volgende verzierzel, dat van de Joden evenwel als een waerachtig wonderwerk wordt opgegeven. „ Wanneer de Grieken in den Tempel gekoomen „ waren, hebben zy al de oly, die daer in was, veront- „ reinigt, terwijl zy afgoden offer daer in brachten, „ dat het Heiligdom ontheiligde. Als zy nu door de „ Makkabeewen overwonnen waren, hebben deze, „ den Tempel doorzoekende, niet anders dan maereen „ klein olyvat daer in gevonden, dat in de aerde ver- „ borgēn was, waer uit men bemerkte, dat de vyan- „ den dit niet hadden kunnen wegnemen: en om dat het „ met het merk van den Hogepriester verzegelt was, be- „ flootmen daer uit, dat de Grieken daer aen niets had- „ den gedaen, nog eenige oly daer by gegoten, nog ee- „ nige daer uit genomen; en daerom heeft men dit voor „ zuivere oly gehouden bekwaem tot de lampen des Hei- „ ligdoms, gelijk men die dan ook daer mede gevult „ heeft. Daer was evenwel in dat vat niet meer oly als „ maer voor eenen dag. Dewijl nu alle de Israëlitē door „ het aenraken der dooden, het verſlaen van de Heide- „ nen, onrein waren, en datmen alzoō voor de zeven „ dagen der reiniginge van geen zuivere oly kon voor- „ zien worden, in welken tydt dan ook de lampen niet „ konden gevult worden, nog branden, heeft Godt dit „ wonderwerk aen Israēl bewezen, dat dit kleine olyvat „ die ganſche acht dagen oly voor het Heiligdom ver- „ ſchaft heeft, tot dat zy wederom reine voor het vol- „ gende Jaer hadden. En hier van daen is tot gedach- „ teniſſe van dit wonderwerk dit Feest der lichten inge- „ ſtelt, waer op mē acht dagen dit wonderwerk zou ge- „ denken, en Godt daer voor met Liederen en dankzeg- „ gingen pryzen en verheerelyken. Gemara Babylon, „ ad Tit. *Sabbath* cap. 2. Maimon. Halach Megilla Wega- „ nocha, c. 3. §. 2.

των δώτων καὶ λυχνοναίας gedragen hebbe; en meer andere Kristenschrijvers hebben hier aen hun zegel gestreken. Op sreeken met het begin van den eersten avondt de lichten in hunne huizen aen / niet alleen aen de vooz en achter deuren / maer ook binnen in het huis naer het getal der huysgenooten / t. w. den eersten nacht vooz pder der zelver een / den tweeden twee / en zoo vervolgens / tot dat op den achtsten avondt elk vooz zig acht lichten ziet byanden: elk bleef volgens de overleveringen der baderen verplicht jaerlijx op den 25. van Kasleu zoo te handelen. Al was iemand arm / zoo dat hy niets hadt om oly te kooppen / hy moest zig eventwel tegens dezen dag daer van voorzien / al zou hy zijn kleede verkoopen / of zoo veel bedelen / dat hy genoeg hadt om vooz zig oly en lampen te krijgen: elk moest hier vooz meer bezorgt zijn / als vooz den wijn tot heilginge van die Pceest. Zoo hoog wierdt onder de meesters deze instelling geacht.

Op zoo veel ligt ontzak geen vzeugde; men zag den bader des huysgezins zoo wel als zijne kinderen en overige huysgenooten uitgelaten in blijtschap en allerlei vzolijtheid. Men hieldt het vooz een misdædt / zoo iemand treurde of zig van spijsze onthieldt: elk wierdt in tegendeel genodigt tot banketteeren / gelijk het volk van Judas den Makkabeu tot de Kostelijke maectijden / welke hy hadt aengericht. En het stempen op dezen viertijdt is onder de latere Joden vermaaten doorgezoken / dat hier in het wezentlyke en voozname van die Pceest schijnt te moeten gesfelt worden. * In plaetse van Godt op dien tyde

* „Hodierno tempore helluando, pergracando, ludendo,

tijdt mildelyk met gaven, te bereeren/ spst dat geslacht in tegendeel zijne goede gaven schandelyk/ en misbryukt dezelve tot oberdaet en gulzigheide.

Men las op dit feest zeer plegtelyk dat gedeelte van de wort 't welk wy binden Num. iv. 22. tot cap. viii: 4. alwaer men een verhael vint van de inwyng van den Tabernakel der getuigenisse, die boozhief in de Tente / in die zelve maendt waer in het Pascha gehouden wierdt/ en van den Altaer, nae dat die gezalft was/ neffens het toetussen van den gouden kandelaer, en het aensteeken der lampen tegen over vooraen den kandelaer booz Aaron, volgens het bevel dat de Heer aen hem gegeven hadt. Men sprak dan ook eenige zegeningen uit / die de Joden gewoon waren op een byzonder papier te schryben; als / Gezegt zyt gy Heere onze Godt Koningk der eeuwe, die ons door uwe bevelen geheiligt hebt, en geboden de lampe van de inwyng des Tempels aente- steeken. Gezegt zyt gy Heere onze Godt, Koningk der eeuwe, die wonderen gedaen hebt aen onze vaderen in die dagen en in dien tijdt. Gezegt zyt gy Heere onze Godt, Koningk der eeuwe, die ons het leven hebt geschon-

¶ 5

ken,

„ dendo, aliisque oblectamentis potius festum hoc agi-
 „ tant, idque hoc pretextu excusant. quod in illas dies
 „ quoque incidat memoria dedicationis altaris in deserto.
 „ Joh. Buxtorf. Synag. Jud. cap. 28. Quæritur, quid agant
 „ (Judæi) hoc festo? Resp. Non orando, sed potando,
 „ non Deum colendo, sed Veneri Bacchoque sacrifican-
 „ do, non dona Deo offerendo, sed donis & bonis divi-
 „ nis pessime abutendo, genio & ingenio suo indulgen-
 „ do dies hujus festi transigunt. Joh. Leusdepi Philolog.
 Hebr. mixt. Dissert. xl.

ken, gezondheid gegeven, en ons dezen tijd
 en dag doet bereiken. Doch zongen zy den der-
 zigsten Psalm, welke opschrijft is een Psalm,
 een Liedt der inwyinge van Davids huis. Een
 opschrijft / waer oer men by de Nitzleggers ver-
 scheiden gedachten vindt. Eenige meenen / dat
 dit ziet op Davids eigen huis, dat cederen huis,
 dat hy zig tot een paleis bouwde / en dat / van
 zijnen wederspannigen Zoon / Absalom, door
 bloedschande verontreinigt / van hem nae zijne
 herstellinge op den troon gezuiverd en onder het
 opheffen van dit zangstuk Gode geheyligt is. En
 deze reiniging, zeggen zy / draegt hier den naem
 van inwying. Andere zeggen / dat dit niet ziet
 op Davids huis, waer in hy woonde / maer op
 den Tempel; dog oecmercs die van den Koning
 David niet gebouwt is / hebben sommige * die
 niet kunnen goetd keuren / maer hier lieber eene
 verborgentheid gezocht / onzes oordeels / al te
 verre. Het is waer / David heeft den Heere
 dat huis niet gebouwt / maer hy hadt het eben-
 wel in zijn harte voorgenomen / en heeft tot
 het selve zeer veel toegebracht. Want het is op-
 gehaelt / volgens de sचेहे, die hy door den
 geest by zig zelf ontwoopen hadt. De verdee-
 ling der heilige persoonen en van hunne diensten
 was door hem gemaekt, schijfende de Priesters
 af in xxiv. hopen of benden / en elk van die zijn
 werke

* *Theodoretus*, discipulus *Chrysostrami*, Episcopus Cyri
 in Syria, qui floruit seculo quinto, dicit in comment. ad
 hunc Psalmum *Nec Davidem edificasse templum, nec verba*
Psalmi convenire ei, qui edificaverit. Ideoque ille per
 ἱερουσαλιμῶν τῆ οἴκου, dedicationem domus intelligit τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως νεύριας, humana natura restauratio-
 nem, per verum Davidem, filium Dei.

werk gevende / voegende hun ook dienaers of medehelpers toe uit de Kahathiten en Merariten. Hy hadt tot dit werk ook zeer veel schatten zoo goudt als zilver verzamelt / hondert duizende talenten gouts en duizentmael duizendt talenten zilver , behalven dan nog eene ongelooftijke menigte koper , yzer , hout en steen , en andere nootzakelijkheden. I Kronijk. xxiv: 14. En hierom kan dat huis , naa de gedachten van sommige Uitleggers / schoon niet door Davids zelf / maer door Salomon gebouwt / nogtans zeer wel Davids huis genoemd worden. Dog wat behoefstmen hier toe zijn toeblycht te nemen ? Men heeft alleenlyk maer te stellen dat het leste woord van dit opschrift in den Hebrueschen Text *ויהי* niet tot het woord *בית* maer tot *מור* moet gebracht worden. Zoo datmen niet leze / een Psalm , een liedt der inwyinge voor Davids huis , maer een Psalm Davids , een Liedt voor de inwyinge des huizes. Zoo heeft het * de Kaldeeuſche uitbreider opgevat / en de zinswijding / zoo als wy die tegenwoordig in den Hebrueschen Text vinden / hoordert zulk eene ſchikkinge der woorden. * Dit moet nu niemant vzeemdt dunktien / dat David een Liedt voor de inwyinge van dat huis gemaakt heeft / dat

* Paraphr. Chald. *ושבחת שירתא על חנוכה בית מקדשא* *ויהי*, h. e. *Laus Cantici pro dedicatione domus sanctuarii, Davidi.*

* Quoad accentuationem notent eruditi, quod in voce *הבית* cernere liceat accentum *munach*, qui post *Tipchah* non est amplius accentus conjunctivus, sed distinctivus in libris metricis, vide Pl I: 3. xxii: 27. Lvi: 8. zie den Vermaerderu Hr. van Til in zijne voorbereidende oefeninge over den dertigsten Psalm.

dat nae zijne doot door Salomon, zynen zoone / zou geboutut worden. Men denke maer dat David, zoo veel by een vergadert hebbende tot de opbouwinge van dit huis des heiligdoms, waer van hy de schetze aen Salomon overgaf / neffens zoo veele wetten / naer welke de Bedienaers van het zelve zig zouden hebben te schikken / ook der inwyinge van dat huis niet vergeten / maer dit liede om by die plechtelykheldt gezongen te worden / gemaakt en onder andere zangstoffen overgelevert heeft. Gelyk wy dan ook geloben / dat het op Salomons bevelen in zijne tegenwoordighheid onder alle de andere plechtelykheden / by die inwyinge gepleegt / van de zangers en speel-lieden is opgeheven / en van al het volk aengehoort. De Joden hebben het naederhant by de toewyningen van andere heilige zaken gebruikt / en om dat zy meenden / dat het byzonder op zulk een werk / als door Judas den Makkabeen verrigt was / paste; ook op dit Feest van de vernieuwinge des Tempels gezongen.

Met zoo veele plechtigheden wierdt dit Feest van de Joden onder veel gesulch / Godsdiens en vromheyt in den winter-tijd / op den xxv. vande negende maend Challeu gebiert / en acht dagen lang gehouden.

Het is een zeker bewijs dat een geschichtschryber zig zijner getrouheid bewust is / dat hy eene nauwkeurige aenteekeninge zoo van tyd als andere omstandigheden derst maken. Niemand kan dan twijffelen aen de geloofwaardighede van onzen Evangelischen Geschiedschryber / die niets verzuimt heeft / waer door men van zijne trouwe kan verzekert worden. Hier in onzen text doet hy eene nette en zeer nauwkeurige
aen

KERK-VERNIEUWING. 61

aentekeninge van tijd / waer op het aenmerke-
lijks gebeurt is / het geen hy in het vervolg zal
verhalen. Het was het feest van de vernieu-
winge des Tempels te Jerusaleem, en het was
winter.

Die meenen zou / dat zoo eene aentekening
van tijd van weinig belang was / in de Euan-
gelische geschiednisse / zou dwalen / de kracht der
schriften niet kennende. De minste omstandig-
heid in de Euangelien dient krachtig ter beboz-
deringe van het vooznaemste oogmerk / hi men
het bewijs dat JESUS IS DE KRISTUS.

De Heere Jesus laet zig thans te Jerusaleem
op dit feest van de vernieuwinge des Tempels
zien / zelfs op den Tempel-berg / wandelende in
Salomons voorhof. Zoo toont hy / dat hy niet
alleen een pberig wet-betrachter is / die lust had
in de wet van Jehovah, welke hy in het bin-
nenste van zyn ingewandt droeg / maer ook dat
hy de Godtbzuchtige instellingen en overlebe-
ringen der vaderen niet verachtte / maer goed
keurde / en die in alles zocht na te koomen. De
Joden zeggen / dat dit feest door het bebel der
Schrift-geleerden wierd onderhouden / want de
geest der Profetien was toen al lange uit het
midden van Israeël weggenomen. Als van de
Heere Jesus zulk een feest met zijne tegen-
woordigheid bereerde / op zulk een ongelegen
tijd van het jaer omtrent het hartje van de win-
ter / geen Jood kon anders denken / of hy ver-
heugde zig in den gemeenen weikant van Israeël /
over de bevestiginge van den Godsdienst der va-
deren.

Als men het gedrag van den Hslland in aen-
merkinge neemt / en dat geen't welk op dit feest
is

is voorgeballen / men kan dan niet twyffelen / of de Heere Jesus had eene goede zake vooz. Hy zal hier antwoorzen op die vzaeg / die hem de Joden / zijne doot-ypanden / zullen voozstellen / OF HY WAS DE KRISTUS, de zoon des levenden Gods. Hy betuigt dit roont uit vooz de ooren van zoo veelc Pceft-houders als hier tegenwoordig waren / en berwojt den verblinde Abrahamiten hun ongelooft: het mangelde hier aen geen mannen / erbaren in de wet van Moses en in de Profetische schriften: zoo het ooit tijd was / hier moesten zy hem van het tegendeel overwonnen hebben: hy spzeekt niet in het verborgen / maer opentlijk vooz de ooren van eene groote zamen-gevloeyde meentge / gelijk hy naderhant tegens den Hoge pzeester zal betuigen / ik heb vry uitgesproken tot de weereldt; ik heb altydt geleert in de Synagoge en in den Tempel, daar de Joden van alle plaetsen te zamen koomen; en in het verborgen heb ik niets gesproken. Zwijgen zy hier still / het is een bewijs / dat zijne leere waerachtig is.

Het is zoo / zy zoeken hem hier te grypen, N. 39. maer wat is dat anders als een teken / dat zy met redenen tegens zijne leere niet op kunnen / en daerom tot geweldt hun toeblycht nemen? Zeker / dat is een teken van de uitterste berlegentheid / datmen / eene waerheid niet kunnen loochenen / zig begeeft tot streken en kunstgrepen / en / in plaets van op het wezentlijke te antwoorzen / een valsche pas maekt / en hem / die de waerheid berdedigt / zoekt te onderduyken. Zoo betoonen deze verbasterde telgen van Israeel zig ypanden van de waerheid; en men ziet dat ooardeel op hen rusten / dat zy een harte hebben

hebben dat vet gemaekt is, ooren die zwaer zijn, geslooten oogen, zoo dat het niet zie met zijne oogen, nog hoore met zijne ooren, nog met het harte versta, nog zig bekeere tot hem, die de rechte heyl-meester is van Israël. Jae, de Heere Jesus heeft billijke reden om te klagen / gelyk hy by den Profet Jesajas cap. XLIX: V. 4. en 5. voorszoomt / ik heb te vergeefs gearbeidt, ik heb mijne kracht onnuttelijk en ydelijk toegebracht? gewisselijk, myn recht is by den Heere, en myn werkloon is by mynen Godt. En nu zeit de Heer, die my zig van 's moeders buik af tot eenen knecht geformeert heeft, dat ik Jakob tot hem zou wederbrengen: maer Israël zal zig niet verzamelen laten: nogtans zal ik verheerlijkt worden voor de oogen des Heeren, en myn Godt zal myne sterkte zijn.

Het ongeloof van die verbafterde kon het Messiaschap van Jesus niet vernietigen: zy mogten hunne harten tegens hem verharden en zig doof houden vooz zijne stemme / maer de Vader / op wien hy steunde / zou zyne eere zoeken / en vooz Joon en Onjoon doen blijken dat hy de getrouwe knecht was: hy zou hem zijn arbeidsloon toeboegen / niet alleen zommige uit Israël / maer ook volgens zijne belofte / veel uit de Heidenen: want het was te geringe dat hy hem een knecht zou zijn, om op te rigten de stamme Jakobs, en om weder te brengen de bewaerde in Israël: hy hadt hem ook gegeven tot een licht der Heidenen, en om zijn heil te zijn tot aen het einde der aerde.

Zoo zagen wy / *Mijne Broeders* / hoe *Godt* het *Joodsche* volck met zijne goedertierentheden ceurwen achter een / tot op de volheid des tyds / heeft bezogt / houdende in het midden van het zelve zijn huis / daer het zijn aengezichte kon zoeken / en zendende zijnen *Zoone* zelf / dien waren en langh belooften *Messias* / dien *Israël* moest hooren en gehoorzaam zijn. *Maer* dewyl de *Synagoog* hare ooren voor hem heeft gestopt / zoo dat zy niet hoorde / en hem verworpen / niet willende, dat hy *Koningk* over haer zou zijn, heeft de *HEER* naer zijn rechtvaardig oordeel haer verslooten / dat huis aen de *Romeinen* ter verwoestinge overgegeven / en wooninge gezocht in de woestyne der heidenen. Niet dat hy onder deze wederom zulk een wereltlijk heiligdom heeft willen laten bouwen / maer een geestelijk huis / een woonstede in den geest. Alzoo zeit de *HEER*, de hemel is mijn troon, en de aerde is mijn voetbank: waer zou dat huis zijn, dat gy my zoudt bouwen, en waer is de plaets myner ruste? Ik woon in de hoogte en in het heilige en by dien die van eenen verbryzelden en nedrigen geest is, op dat ik levendig make den geest der nedrigen en op dat ik levendig make het harte der verbryzelden. *Du was dat geschilten einde* / of men te *Jeruzalem* moest aenbidden of op eenen anderen berg / want de ware aenbidders, die den vader aenbaden in geest en in waerheid, waren nu aen geen plaets verbonden / maer mogten aen alle plaetzen heilige handen tot *Godt* opheffen.

KERK-VERNIEUWING. 65

Men zag daerom strax nae de hemelbaert van Jesus, hoe de belijders van zijnen naem zig van de Synagoge afzonderden / hoewel niet zonder alborens met haer eenen twist op te heffen / gelijk belast was / Hof. 2: 1--4. Twist tegen uwe moeder, twist om dat zy myn wyf niet is, en ik haer man niet ben: en laet zy haere hoereryen van haer aengezichte, en haere overspeelderyen van tusschen hare borsten wegdoen, op dat ikze niet naekt uitstroope, en zetteze als in den dag, toen zy geboren wierdt: Ja maekeze als een woestyne, en zetteze als een dor landt, en doodeze door dorst: en my harer kinderen niet ontferme; om dat zy kinderen der hoereryen zyn. Want haere moeder hoereert, die haer ontfangen heeft handelt schandelyk: want zy zegt; ik zal myne boelen nagaen, die my myn broodt en myn water, myne wolle, en myn vlas, myne olie en mynen drank geven. Het koomt ons niet vzeemt vooz; dat de Discipelen van Jesus dezen last uitgevoert hebben in de Synagogen zelfs / de gewoone vergader-plaetzen der Joden / daer zy by een kwamen; immers wy zien in de Handelingen der Apostelen, dat zy / in het byzonder Paulus met zijne reisgezellen / doozgaens in de Synagogen Kristus gepredikt, en den Joden hunns wreetheid en godtloosheid bertweten hebben. Te Damaskus predikt hy terstont nae zijne bekeeringe Kristus in de Synagogen, dat hy de Zone Gods was. Act. 1x: 20. Koomt hy met Barnabas te Antiochie in Pisidië, hy gaet op den Sabbathdag in de Synagoge, predikt daer Godts weldaden, den Israëlitien betwezen tot op de dagen van David, dien man naer

E

Godts

Godts harte, dien de HEER verwekt hadt tot Koningk over Israël, en hy bewijst dat de belofte van Davids zaedt verbult was in Jesus den Nazarener, dien de Jerusalemmers en hunne Oversten niet kennende hadden veroordeelt, begeerende van Pilatus dat hy zou gedoodt worden, gelijk ook geschiedt was; dog hy was van de doot niet gehouden / maer Godt hadt hem / volgens het woordt der Profeeten / opgewekt, en daer op vermaent hy hen / toetezien, op dat over hen niet kwame het geen gezegt was in de Profeeten, Ziet gy verachters, verwondert u en verdwynt, want ik werk een werk in uwe dagen, een werk dat gy niet zult geloven, zoo het ymant u verhaelt. Act. XIII: 14. tot 41. vergeleken Jes. XXVIII: 14. Zoo doet hy ook te Philippis, te Thessalonike, te Bereen, te Athene, te Korinthe, te Efeze. Act. XVI: 12/13. XVII: 1. en 10/17--31. XVIII: 4. en 19.

Wy houden het ebenwel daer vooz / dat de eerst-gelobigen / schoon zy in de Synagogen zoo tegens de Joden betuigden / ondertusfchen nog hunne byzondere vergader-plaetzen hier en daer in de huizen gehadt hebben / daer zy met elkander / zelfs ook in de nacht ter oorzake van de vervolgingen / te zamen kwamen om te bidden, het broodt te breken, de doot des HEEREN te verkondigen, en wat meer diende tot onderlinge stigtinge. Petrus, dooz den Engel uit zijne gevanghenisse verlost / bindze in het holste van den nacht te zamen vergadert, en biddende in het huis van Maria, de moeder van Johannes, die toegenaemt wierdt Markus. Act. XII: 12. Men meent dat Paulus deze zamenkoomsten der eerste Kristenen in deze
en

KERK-VERNIEUWING. 67

en geene byzondere huizen in het oog heeft / als hy van onderlinge byeenkoomsten spreekt Heb. x: 25. laet ons, zegt hy / onze onderlinge byeenkoomsten niet nalaten, gelijk zommige de gewoonte hebben. Hoe het 3p / het is zeker / dat de Kristenen toen nog geen openbare vergaderplaetzen te Jeruzalem of elders gehad hebben. Men vergelyke Act. 2: 46. en ik weet niet / of men wel zal kunnen aentwijzen / dat ze booz de derde eeuw geweest zijn: Tertulianaen, een der oude Kerk-Leeraren / die op het einde van de tweede eeuw gebloeyt heeft / zegt uitzuckelijck / dat de Kristenen in zijnen tijdt geen andere Tempelen hadden als maer de byzondere huizen van deze en gene, daer zy te zamen kwamen. In de volgende derde eeuw tot aen het begin van de vierde wetenskap / hoe de zwaerste en schrikkelijckste vervolgingen aengereecht zijn tegen de Kristenen / diemen op moortschabotten voortbragt / en op de wreestste wijze handelde en van kant hielp: en men kan nauwlijck denken / dat het den Kristenen onder die vervolgingen zou toegelaten zijn openbare Godshuizen of kerken te bouwen. Evenwel zomtijts wierden de tijden der verdrukkingen afgezookten / en de HEER gaf dagen van verhoeringe / byzonder onder de Keizers Alexander Severus, Gordianus, Filippus en booz al Gallienus. De Kristenen schijnen ook geen rede van klachte gehad te hebben onder Fl. Klaudius, Aurelianus en Aurelius Probus. In die tijden en onder zulke regeeringen schijnen 3p gelegentheid gehad te hebben tot het bouwen van kerken: en men kan niet twijffelen / of 3p hebben die tijden waergenomen en zig daer van bedient:

E 2

want

want als Diokletiaen in het negentiende Jaer van zijne Regeeringe / nae dat de Kristenen zoo veel Jaeren alle ruste en vryheid van hem genoten hadden / de vervolgingen begon te hervatten / gaf hy een scherp bevel / datmen alle de Tempelen der Kristenen door het gansche Roomsche Rijk tot den grondt zou afbreeken en slegten: dat ook / naer het getuigenis van Eusebius, op den Paeschdag is volvoert. In dien tijdt verweten de Heidenen den Kristenen / dat zy geene Tempelen hadden.

Op zulke donkere nachten / met zoo zware ontweersbupen doorgebragt / brak den Kristenen die heuchelijke dag aen / in welke zy onder de Regeeringe van Konstantijn den Grooten zig verlost zagen van allerlei Heidensche wreethed en geweldt / en vryheid verkregen / sae zelfs door verschelden Keizerlijke wetten en wille keuren aengemoedigt wierden om de verwoeste Tempelen te herbouwen / en daer het nodig was / nieuwe te stigten; gelijk zy dan ook hunne kerken over al hebben vernieuwt en veel hoger en prachtiger opgehaelt / als te voren. Konstantijn zelf boude te Konstantinopolen twee gzoote en ruime kerken / van welke hy de eene noemde de Apostolische; en te Jeruzalem op het graf van den Heilandt die kostelijke en vermaerde kerk / ter eere van den Zalgmaeker: Waer van daen mogelijk dat misbruik in het Kristendom gekoomen is / dat men kerken gebouwt heeft ter eere en tot dienst van deeze of geene heiligen / van Maria, St. Pieter, St. Jakob, St. Jan, St. Nikolaes, St. Olof, en welke heiligen meer van het Pausdom bezonnen zijn / diemen als beschermgoden / elk van zijne kerk aen-

KERK-VERNIEUWING. 69

aenmerkt / en daer in met veel Joodsche en Heidensche staetzy dient.

Zedert dien tijdt hebben de Kristenen hier of daer openbare plaetzen gehad tot verrichtinge van hunnen Godsdienst: en het schijnt wel / datmen allereerst en meest te Rome zijn werk gemaakt hebbe van het bouwten en vermenigvuldigen der kerken / diemen zoo prachtig naer de juiste bouwkunde ophaelde / dat zy de Paleizen der Koningen trostien / waerom menze niet te onrecht doopte met den naem Basilica. De Roomsche Bisschoppen wilden niet minder godsdienstiger schijnen als Konstantijn, en daerom sloegen zy ook de handen aen het werken / namen den Heidenen hunne Tempelen af / of bouwden nieuwe uit den grondt op.

Juliaen de afvallige, die het Kristens geloof verzaekte en tot het Heidendom overging / heeft wel veele wyetheid tegens de Kristenen gepleegt / hunne kerken en schoolen toegeslooten en afgenomen / en den afgods-Priesteren doen intrusmen / maer alles is strax nae zijne dood dooz Fl. Jovianus, die in zijne plaetse tot Keizer verkooren wierdt / op den vorigen voer herstelt / den Kristenen byzheid van Godsdienst vergunt, en de afgenomen kerken zijn hun wedergegeven. En van dien tijdt af hebben de Kristenen overal / zoo in het Oosten als in het Westen openlijke vergaderplaetzen gehad / daer zy zonder breeze van stooznisse hunnen Godsdienst konden plegen.

Maer wanneer de Antikrist zig in den Tempel Gods verhes / en de Bisschop van Rome nae veele tegenstribbelingen en hindernissen in Concilien en Synoden, die zig tegens zijn voornemen

nemen aenkancten / dooz gewelt zig de magt aenmatigde van algemeen hoofdt der kerke, naer wlenſ pijpen elk in het ſtuk van den Gods dienſt moeſt danzen / begonden te ſtozmbuyen der vervolgingen hebig opteſtecken / en zoo geweldig te blaezen / dat het ganſche aertrijk ſchudde. Banden / gebangkeniſſen / vuur / zwaerd / de ſchryckelijckſte wyetheeden / van de Heidenen zelf nooit bedagt / vrel min gepleegt / waren maer kinderspel in de oogen van dien menſche der zonde, dien zoone des verderfs, omze den ware en oprechte belijders van Jeſus naem aentedoen. Nergens wierdenze gedult / maer ober al verjaegt of gedoodt; hunne kerken wierden hun ontnoomen en den miſpapen gegeven / om dooz den aſgodsdienſt berontreingt te worden. Antiochus Epifanes heeft nooit onziniger tegens de Joden gewoedt / als deze wyredaert tegens het geeſtelijk Iſraël, het erſdeel des HEEREN.

Dog God heeft eindelijck aen zijn volck ten goeden gedacht / en Mattathiaſſen en Judaffen verwekt / mannen van beleit en dapperheid / die zig tegens de tazerne van dien dwingelandt hebben aengekant. Luther, Zwinglius, Kalvyn, en andere Helden Gods hebben het werk der herbozminge met een onberſchokken moedt by de handt gebat / en in ſpijt en weertwilt van den Antikriſt, in Duitslant, Vrankrijk, Engellant, gelijk ook in deze Nederlanden, en elders doozgezet. Onze voozbadere / dien verbloekten conſcientie dwang / waer onder 30 eeuwen hadden gezugt / niet langer kunnende dulden / hebben zig in de vzeze des HEEREN opgemackt / en het werk hunner en onzer verloſſinge

KERK-VERNIEUWING. 71

ge van de Roomsche geweldnarpe ondernomen. Die maer eenigzins in de geschiedenisse van ons Landt bedreven is / weet wat onze voorvaderen ter verkreijginge van hunne vryheidt en den zuiveren Godsdienst ondernomen / hoe veel battaljes zy gewaegt hebben / en hoe de HEER hen gehulpen heeft tegens alle hunne vbanden: zy hebben die meer als eens geslagen en over hen gezegepraect / jae hem / die hen te vooren zijne slaven en vazallen achtte / en op de wreedste wyze handelde / genootzaect dit Landt te ruismen / en hun vryheidt van Godsdienst te gunnen. De kerken / onthelligt dooz de afgodendienaers / die daer in den God Mauzzim aen zijne stantplaetze eerden / zijn hun ingeruimt / en geworden vergaderplaetzen der heiligen die daer den waren God dienden / en den zuiveren Godsdienst oeffenden. Hadt Israeel / Mijne Broeders / reden jaerlijx het Feest van de reiniginge en Vernieuwinge van den Tempel te Jeruzalem met allerlei tekenen van blijdschape en een uitgelaten vzeugde te vperen / hoe veel redenen hebben wy dan om met verheuginge gedurig aen dien tijd te gedenken / op welken onze voorvaderen dooz des HEEREN hulpe zoo veel zegen op hunne vbanden behaect en de herstellinge van den zuiveren Godsdienst bevochten hebben.

Het ontzoeckt ons thans hier in Nederland / Gode zy dank / aen geen kerken , nog openbare vergaderplaetzen / daer wy zonder eenigen schroom dooz de vbanden der waerheidt / schoon zy dooz de goedertierentheidt van de hoge machten in het midden van ons leben / kunnen te zamen koomen om onzen schoonen Godsdienst te

plegen / daer wy des HEEREN woordt kunnen
 hooren / zijnen naem aenroepen / en de bontze-
 gelen naer de instellinge van Kristus gebruiken.
 Het was vooz ruim dertig Jaren / dat die Fran-
 sche Antiochus, dat werktuig van den Zatan
 en den Roomschenstoel / die zoo veel Tempelen
 in zyn eigen Koninkrijk onze herboznde geloofs-
 genooten ontroofst / aen de verwoestinge over-
 gegeven en tot puinhoopen gemaekt heeft / met
 een magtig heirleger een schielijken en onber-
 wagten insal in dit ons Vaderland deed / en
 zommige onzer kerken veronthelligde: maer on-
 ze Mattathiassen en Judassen, de Staten van
 dit ons Landt konden den grouwel der verwoe-
 stinge niet dulden aen de heilige plaetzen; en zy
 wilden niet eer rusten / vooz dat zy dien uit Godts
 huys geweert zagen. En wie weet niet / hoe
 het van dien tydte af tot op dit tegenwoordig uur
 toe hunne voornaemste zorg geweest is / dat de
 zuivere en onverbalschte Godsdienst tegens in-
 en uitheemsch geweldt hoe langst hoe meer bevel-
 ligt / al het nodige tot deszelfs oeffeninge gedu-
 rig verschaft / en de plaetzen / daer toe afge-
 zondert / niet verballen / maer in staet gehou-
 den werden / dat de gemeinte kan te zamen ko-
 men tot verrichtinge van het werk des Gods-
 dienst op eene betamelijke wijze.

En bewijs hier van hebben wy tegenwoordig
 vooz onze oogen. Wy zagen vooz heenen het
 wester gedeelte van dit Tempel gebaerte zeer
 bouvallig en het eindelyk onder een yffelijck ge-
 blaes van eenen geweldigen stormwind / die ons
 zoo ligt niet uit de geheugenisse zal gaen op ee-
 nen zaterdag morgen omtrent 8. uren met veel
 gedruisch instorten. Het was'er verre van daen /
 dat

KERK-VERNIEUWING. 73

dat dit tot een puinhoop zou blijven: onze goede en Godbzuchtige Overheid wilde / dat dit aenstonts zou verhuipen / dit Tempelgebaert vernieuwt / en wederom tot onze onderlinge byeenkoomste bekwaem gemaakt worden. Wy zien het regentwoozdig herbouwt / en tot de bestemde hoogte en het beracnde fatzoen fraeyer als te voren opgehaelt. Het is waer / wy zien hier geene glinsteringe van peerlen of edel gesteente / wy vernemen geen goud nog zilver; hier is geen kostelyk vercierde Altaer / geen goude beker / nog andere kostelykheid: wy laten al die pracht en prael voor die van het Pausdom over / oordeelende dat zulke een pronk gansch onbetamelijk is voor de verzamelpaetzen van de navolgers en belijders van eenen geringen en nedzigen Jesus: maer eventwel / wy zien hier een plaetse / bekwaem tot onze byeenkoomsten / eerlyk / schielijk en Gode betamelijk.

Of zoumen derben zeggen / dat al die uitterlyke pronk en prael / een kostelyke en prachtige toefsel / tot het wezen van den Godsdienst behoort? Kristen mensch / vergaep u niet aen eenen uitwendigen luster / aen den glans van goud en zilver: mijne, zegt Jehovah Tzebaoth, is het zilver, en mijne is het goud; en daerom hy behoest het van geen schezpel tot vermeerderinge van zijn luster en Majesteit. Het is waer / de Tempel te Jeruzalem was verbult met allerlei kostelykheden / het was bynae al goud, en wel van het fijnste, dat'er blonk / en het zilver zagmen daer in een grooten oberbloet / zilvere vaten en goude vaten, tafel, lampen, wierookvaten, schotels, bekers, reukschalen, alles van goudt; maer alle deze dingen waren van

een hoorbeeldenden aert; en / terwijl wy het ligts
 haem van die schaduwten hebben / behoeden wy
 dien uitwendigen toefel niet: het zilver moet
 nu op de straten geworpen worden, en het
 goudt onreinheid zijn. Ezech. vii:19. Het is een
 onrechtvaardige Mammon. Zeer wel schreef
 een van de ouden / de verborgentheden, te we-
 ten van het Nieuwe Testament / zoeken geen
 goudt; en de dingen die door goudt niet gekocht
 worden, kunnen door geen goudt behagelijk
 zijn; en daerom wy genoegens ons met zulke
 kerken / die / van alle uitterlijke pronk en prael
 ontbloot / ons maer tot bekwame vergaderplaet-
 zen kunnen verstreken / daer wy zelf on-
 der de medetwerkinge van des Heeren Geest
 als levende steenen kunnen opgebouwt wor-
 den tot een geestelijk huis, waer toe dit Tem-
 pelgebaert tegenwoozdig meer dan genoeg kan
 dienen.

ô Groot geluk booz ons Nederlantsch Israel/
 booz het geestelijk Jeruzalem! daermen in veele
 andere gewesten van den aerdbodem niet anders
 als van het stigten van afgods Tempelen weet/
 of van het verbreken van de vergaderplaetzen
 der heiligen, die met al het graveerzel te za-
 men door houweelen en beukhamers in stukken
 slaende, zietmen onder ons gebouwen tot oeffe-
 ninge van den waren Godsdienst opgerecht / en
 dooz de mildadigheide der ingezetenen onder-
 schraegt / zoo dat zy niet verballen. Welgeluk-
 zalig zijt gy / ô volk / met het welk God zoo
 handelt / dat zeggen kunt / wy zullen in des
 HEEREN voorhoven en woningen ingaen;
 wy zullen ons nederbuigen voor zijnen voet-
 bank.

KERK-VERNIEUWING. 75

Wie onzer / Christenen / zou hier over niet ber-
heugt en blijde zijn? immers het is nog een be-
wijs van boospoet en welbaren / datmen in
zulk een tijdt / als deze is / zulke ruime en grote
geboutwen tot den openbaren Godsdiensl kan
sigtten: het is een bewijs dat het nog aen geen
Godsdiensllevende onder ons ontbreekt.

Daer het Pausdom meester is / zietmen by
dergelyk een gelegentheid een vzeemde vertonin-
ge: meer als een dubbelde omgank van een
mispaep om de kerk / die onder een ongepast
geroep / verhoogt u groote poorten, eeuwige
deuren verheft u, op de kerkdeur klopt; men
ziet de vloer bestrooit met asche, waer in by
kreus wijze eenige regels trekt van de rechte-
hand naer de slinke / en van deze wederom naer
de rechtehand / de nieuwe steenen en muuren
besprengt met water; het Altaer op het koste-
lykste opgeschikt; kruissen aen den wandt; lam-
pen en waskaerzen in menigte opgestooken en
brandende; de missen verdubbelt / en wat'er
van zulke uitheemsche plechtigheden / van men-
schen uit een verkeert inzicht verzonnen en in-
gestelt / meer mag zijn. Deze dag zou als een
byzondere Feestdag gehouden worden met groo-
te vzeugde en blijdschap / en het volk belast elke
Jaer hier weer te koomen / onder belofte van
grooten aflact van zonden: en dit is de kerk-
mis of kermis, al te gemeen in ons land. Hier
dooz meentmen dat de Duivel uit de kerk ge-
jaegt werd / en de kerk eene byzondere heilig-
heid verkeijgt. Men waent zelfs / dat de ly-
ken der afgesturbene gelukliker zijn / om dat zy
in eene op die wijze gewijde aerde liggen / en
dat ook de gebeden der levenden des te beter ge-
hoort

hoort worden. Zoo wilmen het Jodendom nog in de kerke behouden.

Maer van zulke bygelovigheden / Mendachtige / weten wy niet af; ook zy niet / wierz mildadigheden veel toegebracht hebben tot herbouwinge en vernieuwinge van dit keerkgebaerte / of schoon ook zommige onder die in het stuk van den Godsdienst eenigzins van ons mogten verschillen. Nergens binden wy ook iets van zulke kerkezeden belast / of van de eerste heiligen gebruikt.

't Is waer / men bindt den Tempel met veel plegtelykheid ingetwyjt door Salomon, ook in de tyden van Esras toenmen de inwyinge van het huis met vreugde dee, en / gelyk wy gezien hebben / in de dagen van Judas Makkabeeuw. Zelfs ook als Herodes den Tempel herbouwde; maer men moet weten dat wy gansch andere tyden beleben / en dat onze Tempelen van dien aert niet zijn / als die van Salomon of Sorobabel. Het tastelyke en zigbare was booz dien tyd en de schaduwachtige huishoudinge van de wet. Du moet alles geestelyk zijn / onze Godsdienste geestelyk / God gedient en aengeropen in geest en in waerheid. Ons Heiligdom, onze Altaer, de offerhande, waer in wy geheiligt worden is boven in den Hemel. En daerom elk onzer moet van deze en alle zulke lichamelijke oeffeningen afzien / en zig tot andere zaken benaerstigen / die meer met de zaligheid gevoegt zyn.

Zommige onder de oude / en wel byzonder zy / die uit het Jodendom tot het Kristendom overkwamen / konden eventwel van al dat uitwendige zoo niet ten eenemael afzien: men meende /

de / dat alle plegtelykheden met den aert van het N. T. juist niet strydig waren / en daerom als'er ergens een nieu geboutw tot oeffeninge van den openbaren Godsdienst gestigt was / men liet het niet zonder veele omstandigheden inwyen ; jae men kwam zelfs tot die gedachten / dat de Godsdienst in zoo eene plaets met geen byzucht gepleegt kon worden / zoo die niet alvorens dooz den Bisschop daer toe plegtelyk gewyr of afgezondert was. Maer schoon deze dingen in die eerste eeuwten zoo gepleegt zijn / stelt dat eene wet vooz de volgende geslachten ?

Ik wil wel bekennen dat ik niet zou derben ondernemen alles dat de ouden gedaen hebben goed te maken ; veele zaken waren van hun beter gelaten als gedaen geweest ; in het byzonder deze en dergelyke / die meer naer het Joden en Heidendom, als naer de eenvoudigheit van het Kristendom rieken. En indien veele der ouden in latere eeuwten hadden geleest / ik zou my derben verzekeren / dat zy verscheiden zaken / schoors toen met een goed en Godbyzuchtig oogmerck van hun gepleegt / op eene andere en omzichtigter wijze zouden ter hand geslagen hebben. Deze is eene van de onbolmaektheden van het menschedom / dat men alle zwaarigheden by den aenbangh van eenig werck niet ten vollen doorziet / waerom men naderhant by het opkoomen van die zig zoo goed als men kan zoekt te redden.

Wy houden ons aen de eenvoudigheit van het Kristendom / en weten van geene andere kerkwynghe, als die dooz het gelobig gebed geschiedt / gepaert met de zuivere en krachtige predikingen van het wooydt der waerheit naer de Godzaligheit. Alles wat buiten of boven die

gedaen woꝛdt / staet by ons niet hoger te boeck
als booz eene bygelobige kerkzede.

Wat het gebedt aengaet / elk weet / dat deze
plechtigheid oud is / maer eventwel met de in-
voeringe van het **N. C.** niet verouderet. Zy
moet altoos blijven / en daer is niets / of het
moet op deze wijze geheilligt worden / zalmen zig
daer van een gewenschten uitslag derben belob-
ben. Zoo heeft Salomon zynen Tempel geheil-
ligt: zoo heiligden de rechtzinnige onder de oude
hunne vergaderplaetzen. Dat voetspooꝛ willen
wy ook in dit uur omtrent dit ons vernieuwde
Godshuis houden: elk uwer heffe maer heilige
handen en harten met ons op tot God in den
Hemel / en bidde ons met mondt en hart in het
geloof nae.

Denkt eventwel niet / Aendachtige / als of
dit het al was dat tot de heiliginge van dit huis
behoort: daer zijn nog verscheiden dingen / Woer-
ders / van de uitterste nootzakelijkhed / die daer-
om hier niet kunnen nog mogen nagelaten woꝛ-
den. Daer moet van uwe zijde een stemme des
gejuichs en der dankzegginge gehooꝛt worden /
dat Godt aen dit ons Land en deze plaets in
het byzonder nog in zyne gunste gedenkt / ons
Oberheden verleenende / die rechte Vaders des
Vaderlants en getrouwe Doedsterheeren zijner
kerke zijn / onder wiers zachte en in alles lof-
felijke Regeeringe wy gerust zitten onder onzen
wijnstok en bygeboom / en met eene menigte in
openbaere plaetzen en bedehuizen onzen schoo-
nen Godsdienst kunnen plegen; terwyl het
schrikdier des oorlogs alomme woed / en de schoon-
ste kerken in andere gewesten van den aertbodem /
Daermen boozmaels de bloepenste gemeenten bond
dooz

KERK-VERNIEUWING. 79

door het vuur in de asche gelegd zijn. Bind dan het Feestoffer met touwen tot aen de hoornen van het Altaer: dankt den HEERE, roemt zijnen naeme / zingt hem, psalmzingt hem. Het is een prijselijke tael van de kerk / en een krachtig teken van haere dankbaerheid / welke wy hooren Psalm cxvi. gabe God / dat elk onzer zoo sprak en ook zoo dee! Wat zal ik den HEERE vergelden voor alle zijne weldaden aen my bewezen? ik zal den beker der verlossinge opnemen, en den naem des HEEREN aenroepen. Ik zal u offeren eene offerhande van dankzegginge, en den naem des HEEREN aenroepen. Ik zal mijne beloften den HEERE betaelen, nu, in de tegenwoordigheid van al zijn volk. In de voorhoven des huizes des HEEREN: in het midden van u, ô Jeruzalem. Halelu-Jah.

Onder het O. T. mogt niemand naderen tot het Heiligdom / geen Priester tot het Altaer / als die alborens naer de reinigmakinge des vleesches handen en voeten in Salomons kopere Zee gewassen had: die reinigmaking des vleeschs heeft onder dezen dag van het N. T. neffens zoo veele andere kerkzeden wel uitgedient; maer eventwel word nu in het huys van den lebenden God ook eene volkoomene zuiverheid en heiligheid vereischt; eene heiligheid die zoo wel inwendig als uitwendig is / naer sghaem en naer ziel. Als'er gebraegt word / Wie zal klimmen op den berg des HEEREN? en wie zal staen in de plaetze zijner heiligheid? hoozmen van de Euangely boden antwoorden / Die rein van handen, en zuiver van hart is, die zijne ziele niet opheft tot ydelheid, en die niet bedrieglijk

80 **BREUKELENS**

lijk zweert. Deze plaets / Krisienen / moet dan dooz heilige gedachten en overleggingen / dooz een heilig gedrag geheilligt worden. Het is goeet dat men een zucht heeft tot de voorhoven des **HEEREN**, datmen ook andere opwekt om mede onder de Feesthoudende menigte op te koomen; maer men moet wel zien / hoemen daer verschijnt. Godt is heilig, en hy wil geheilligt zijn van alle die tot hem naderen; en daerom elk moet zoeken beilig te zijn, gelijk hy heilig is. Hier staet wel geen kopere Zee, maer hier is eene geopende Fontein die zuiver water opgeeft / water / dat de zonden kan afwasschen en wegspoelen. Dewijl wy dan, Broeders, vrymoedigheid hebben om in te gaen in het Heiligdom door het bloet van Jesus, op eenen verschen en levenden weg, welke hy ons ingewyt heeft door het voorhangzel, dat is door zijn vleesch: En dewijl wy hebben eenen grooten Priester over het huis Gods. Zoo laet ons toegaen met een waerachtig harte, in volle verzekerdheid des geloofs, onze harten gereinigt zijnde van de kwaede consciencie, en het lichaem gewasschen zijnde met rein water.

Of zoudge zelf van Heidenen willen beschaemt zijn? Men zegt van de Egiptenaers, Grieken, Romeinen en meer andere Heidenische volken / dat zy tot hunne Goden / afgoden die den Hemel en de aerde niet gemaakt hebben, nooit naderden / of zy hadden zig alborens met water gewasschen / hun gansche lichaem in eene rivier gedompelt: de tegenwoozdige Indiaenen, hoe wildt en woest / houden / naer het verhael der reizigers / nu nog zulck een gedrag;

drag; die van Bengale wassen zig 's morgens
 door zonnen opgangh / zelfs in het allerstreng-
 ste zapsoen van het jaer / moedernaecht in de
 Ganges, breezende door eenige onreinheidt den
 Goden walgelyk te zullen zijn. Hoe behooren
 wy dan / die eenen zuiveren en onbevleken Gods-
 dienst belijden / en een heiligen Godt dienen /
 in wiens oogen de Hemelen en de sterren niet
 zuiver zijn, ons zelf gereinigt te hebben van
 alle besmettinge van vleesch en geest, als wy
 tot zijne heilige boorzobou naderen? *

En dewyl hy van eene hooggeduchte en on-
 eindige Majesteit is / past het ons niet als met
 de uitterste eerbiedt hier te verschijnen. Hy is
 die hooge en verhevene, die in de eeuwigheid
 woont, die boven den kloot der aerde zit,
 welker inwoonders zijn als sprinkhanen, hy is
 zeer gedugt in den raedt der heiligen en vrees-
 lijk boven alle die rontzom hem zijn. En dit
 hoog geduchte van zijn wezen bozbert een diep
 ontzag.

Men verhaelt van de Turken, dat zy met
 zoo veel eerbiedt omtrent de plaetzen van hun-
 nen Godsdienst aengedaen zijn / dat zy niet als
 met

* Men vindt in vorige tijden, naer het verhael van
 Klemens, die opziender van de Kerke te *Alexandrie* was,
 een aenmerkelyk opschrift voor den Tempel van *Eskulaep*
 te *Epidaur*

Ἄγρον καὶ νοσὶο θωαδὲς ἐντὸς ἱοῖα
 Εμμεναι

Hoc est,

*Esse decet castum, sancti qui limina Templi
 Ingressur.*

Clem. Alexandr. Strom. 5. *Templa sancte aderunt*, was
 by de Heidenen een wet.

met een diep stilzwijgen daer toe naderen; zy trecken de schoenen van hunne boeten / knielen neder tot het gebedt / en daer is niemant die hoeft / geeutot / wandelt of spreekt: en als zy van het gebedt opstaen en hunne schoenen wederom aengetrocken hebben, gaen zy eben stil van daer / als zy'er gekoomen waren. Zulke boozbeelden dienen tot beroozdeelinghe van het oneerbiedig gedrag van het hedendaegs genoemt *Kristendom* / dat van de kerken wel klapschoolen zou maeken om malkander het een of het ander te vertellen. Ik schaem my menigmael over verler oneerbiedigheide. Hier zit'er een lusteloos / en weet nauwlijc in welken postuur hy zig stellen zal; gins heeft zig een tot slapen gezet en weet als hy heenen gaet of niets of zeer weinig van het gesprokene. Daer draept'er een zijn hoofdt als de weerhaen op den toren / en kijkt rontzomme dan hier dan daer / om elk naukeurig opteneemen. Zoo een ongelovige in onze kerken in tracht / ik ben verzekert dat hy zig aen zulk eene *Godsdienstoeffeninge* zou stooten / en geringe gedachten maken van dien *Godt* / welken wy dienen. Het is waer / de *HEER* bozbert van ons zulk een uitterlijk ontzag niet / als hy van het out *Israel* eischte / maer eene eerbiedigheide / die inwendig en geestelijk is. Dog hoe zalmen kunnen denken / dat ymant een eerbiedig harte in zijn binnenste heeft / die zig uitterlijk oneerbiedig aenstelt. Zyt gewaerschoutot / *Kristenen* / de *HEER* wil bezoekinghe doen over alle die over den dorpel van zijn huis springen. Hy laet zig niet verachten. En daerom elk / die tot zijne voorhoven zoekt in te gaen / nadere met een behoorzijk ontzag booz het geduchte

KERK-VERNIEUWING. 83

duchte van Gods tegenwoordigheid / op dat hy
door een schickelyk oordeel niet omkome / en
dat een ongelovige van buiten inkoomende door
zjn gedrag / zoo wel als door het profeteeren,
mag overtuigt worden / en vallende op zjn
aengezichte Godt aenbidden, en verkondigen
dat Godt warelyk onder u is.

Zulke en dergelyke zaken / Kristenen / be-
hooren tot de heiliginge van dit Godshuis:
en geloofst ons / zoo het op die wyze alle dagen/
en zoo dikwils alsge hier verschijnt / niet werde
ingewyt, ge hebt niet te verwachten dat de
HEER van den hogen Hemel zal nederkoomen
om u aen deze plaetze te zegenen; maer die
aen de genade vasthoudende hier den HEE-
RE welbehagelyk dient met eerbiet en Gods-
vrucht die zal den zegen ontvangen van den
HEERE en de gerechtigheid van den Godt
zijnes heils.

Och! dat wy alle dan op dezen dag en van
dit uur af aen ons zelf benaerstigden tot allerlei
goedt en Gode welbehagelyk werk! Dat'er nu
in veele een nieuwe lust bespeurt wierdt om den
dyeimpel van die vernieuwde bedehuis wat meer
te betreden als men deed in vorige dagen! me-
nigmael hebben wy moeten klagen en tot ons
leerwezen tegens u betuigen / hoe schandelyk de
Godsdienst van veele verzuimt wierdt die een
gewoonte maakten van de onderlinge byeen-
koomsten natelaten. Niemand utwer geve ons
in vervolg van tydte reden tot zulk eene klach-
te / maer toone met de daedt / datge lief hebt
de wooninge van Gods huis en de plaetze des
Tabernakels zijner eere. Och! dat'er in u al-
len zulk eene zucht en begeerte gebonden wierde/
als

84. BREUKELENS

als die Godsdienstige betugde te hebben Psalm
 xxvii: 4; Een ding heb ik van den HEERE
 begeert, dat zál ik zoeken: dat ik alle de
 dagen mijns levens mag wonen in het huis des
 HEEREN om de lieffelijkheid des HEEREN
 te aenschouwen, en te onderzoeken in zijnen
 Tempel. En datge geduurig utcriep; Hoe lief-
 lijk zijn uwe wooningen ó HEERE der heir-
 schaeren! Mijne ziele is begeerig, en beswijkt
 ook van verlangen, naer de voorhoven des
 HEEREN; mijn harte, en mijn vleesch roe-
 pen uit tot den levendigen Godt. Elk utwer
 welke dan zig zelf op / elk spoor zynen nae-
 sten aen om op te gaen tot Gods huis / en daer
 de gangen van onze Godt en Koningk in zijn
 Heiligdom te aenschouwen, het wooydt te hoo-
 ren / des HEEREN naem aenteroepen / en zij-
 ne deugden te verkondigen. Daer ligt die be-
 loste voor de kerke van het N. T. en toont toch
 dat zy in u hare verbullinge erlangt heeft Jef.
 2: 3. Veele volken zullen henen gaen, en zeg-
 gen, Koom laet ons opgaen tot den berg des
 HEEREN, tot den huize des Gods Jakobs,
 op dat hy ons leere van zijne wegen, en wy
 wandelen in zijne paden: verheugt u alsge die
 tael / 't geschiedde dan van wien het ook zijn
 mag / tot uwe opwekkinge hoorz voeren. Ik
 verblijde my, zegt de Feesthoudende menigte die
 de eerstelingen te Jerusalem tot den Heere bragt /
 in de geene die tot my zeggen, wy zullen in
 het huis des HEEREN gaen.

Koomt dan gedurig ook onder de Feesthou-
 dende menigte hertwaerts: maer ziet wel hoe
 gy koomt; Uitgedaen hebbende den ouden
 mensche, die verdurven wordt door de be-

geerelijkbeden der verleidinge, tracht vernieuwt te koomen in den geest uwes gemoets, den nieuwen mensche aengedaen hebbende. Zoekt vooz Godt te wandelen in nieuwigheid des levens, en hem te dienen in heilichheid en in gerechtichheid alle de dagen uwes levens.

Laet uw licht schijnen voor de menschen, op dat zy uwe goede werken ziende Godt mogen verheerlijken en prijzen. Wandelt als lichten in het midden van een krom en verdraeit geslachte.

Verblijdt u in den HEERE, wederom zeg ik u, verblijdt u. *Elk jutsche /* Ik ben zeer vrolijk in den HEERE, mijn ziel verheugt zig in mijnen Godt, want hy heeft my bekleet met de klederen des heils, den mantel der gerechtichheid heeft hy my omgedaen: gelijk een Bruidgom zich met Priesterlijk cieraedt verciert, en als een Bruidt zig verciert met haer gereetschap.

Gedenkt gedurig het goede dat Godt aen u bezeugen heeft / onder u willende wonen / en de gedachtenisse zijnes naems sigten / vertelt dat uwe kinderen / spreekt daer van in uwe byrenkoomsten.

Vooz het lesse / elk uwer / mijne Broeders en Zusters / betrachte het geen wy aen den ingangh van dit bedehuis in witte steen gehouwen zien;

* Gy die dit nieuw gebou aenschout,
 Vergaep u niet aen steen of hout:
 Maer tree met een godtyruchten zin
 Vernieuwt van geest den Tempel in:
 Leg daer uw oude zonden af:
 Zoo vindt gy 't leven by uw graf.

Amen, het zy zoo!

* Dit vaers is gemaakt door den vermaerden Dichter *L. Rotgans*, onder de liefhebbers van tael en Dichtwerk, door zijne uitgegevene Poësy, en byzonder zinnen *Willem den derden* zeer wel bekend. Het bestaet uit acht regels; de twee bovenste wijzen aen, wie den eersten steen van dit vernieuwde gebouw gelegd heeft:

*Vrou Pergens yver voor Godts Kerk
 Lei hier den eersten steen aen't werk.*

G E B E D T.

Goedertierene Godt, Vader der barmhartigheden, die naer het onbedenkelijke van uwe goetheidt ons zoo wel doet en met ontelbre zegeningen bekroont, wat zijn wy en wat is het huis van onzen Vader dat gy uwe genade over ons zoo overvloedig maekt: wy zijn zondaren en zondareffen van nature, in zonden van onze Moeders ontfangen en in ongerechtigheid ter wereld gebracht, en deze hebben wy grotelijx door het plegen van dagelijksche zonden tegens u en tegens uwe wet, zedert wy het gebruik van onze reden magtig wierden, verzwaert. Nogtans gy doet ons wel naer lichaem en naer ziele; en doet alzo uwe barmhartigheid roemen tegens het oordeel.

Gy hebt ons hier op eenen vetten heuvel geplant; wy wonen als in een ander Kanaan, een Landt, daer gy ons overvloed van alles geeft. Wy bewoonen Steden en plaetzen, dien wy niet gebouwt, wy bezitten

huizen met goedt welke wy niet gevult, wijngaerden die wy niet geplant hebben, de vettigheden der aerde zijn onze wooningen, en van den dauw des Hemels van boven zijn wy gezegent: wy eeten de inkomsten des velts, boter van koeyen, en melk van klein vee, met het vette der lammeren en der kalveren, met het vette der nieren van tarwe, druivenbloedt, reinen wijn doet gy ons drinken: onze lantpalen zijn in het harte der zeen, alle die ons zien verwonden zig over onze schoonheidt.

Dit alles is evenwel niet te vergelijken by dat groote, dat geestelijke, dat bovenhemelsche, waer mede gy ons zegent in Kristus uwen zoon.

Dit Landt was voorheen bedekt met duisternisse en eene schaduwe des doots; dog naer uw Goddelijk welbehagen wordt het tegenwoordig bescheenen van die ongeschapen zonne, de zonne der gerechtigheid, onder wiens vleugelen genezing is. Als wy wandelden in het midden van de duisternisse, naer de begeerelikheden van ons eigen harte, hebt gy ons geroepen en overgebracht tot eene heldere verlichtinge van het Evangelium der heereijckheit van Kristus uwen zoon, in wiens licht wy nu het licht zien, het licht van kennisse, van vreugde, van vrede en overvloedige vertroostinge.

Wy

Wy wierden beheerscht van den vorst der duisternisse en van zijnen Stadthouder hier op aerde, dien mensche der zonde, dien zoone des verderfs, die zig in uwen Tempel verhief of hy Godt was, en de harten en consciëntien van allen onder zijne gehoorzaamheid, gevangen wilde houden. Hy verontheiligde uwen heiligen Tempel en maakte dien tot een Tempel der afgoden, een huis van koophandel, een spelonk der moordenaren. Men zag de doode lichamen van uwe knechten het gevogelte des Hemels tot spyze geven, het vleesch uwer gunstgenooten aen het gedierte des velts: de vyanden uwes naems vergoten hier rontzom hun bloedt als water, en daer was niemant dieze begroef: onzen nabuuren waren wy eene smaetheidt, een spot en schimp hun die rontzom ons woonden. Maer gy, ô onze Godt, hebt onze smaetheidt aengezien, en u onzer ontfermt. Gy hebt Matthathiaffen, mannen van beleid en dapperheid, verwekt, die zig tegens de woede van den Antikrist aengekant, het werk der hervorminge by de handt genomen en zoo verre doorgezet hebben, dat uw huis en Tempel gezuivert is van den afgodendienst, en geworden eene vergaderplaets der heiligen en een bedehuis voor uwe gunstgenooten.

En daermen nu nog in andere gewesten

van den aertbodem uwe Heiligdommen verontheiligt, de vergaderplactzen der heiligen met al het graveerzel te zamen door houweelen en beukhamers in stukken geslagen en verbroken ziet, mogen wy hier met onze oogen onze bedehuizen aenschouwen, zulke plaetzen, daer wy zonder eenige vreeze van stoornisse door de vyanden uwes naems uwe lieflijkheden, ô Jehovah, kunnen gewaer worden en onderzoeken, daer wy met elkander in zoetigheid heimelijk raetplegen en onzen schoonen Godsdienst oeffenen. Het is de rijkdom van uwe goevertierentheid byzonder over ons, goevertierene Godt, dat wy op dezen dag dit huis tot uwen dienst mogen vernieuwt zien, en tot de verbreidinge van uwen naem dus geopent. Heere Godt, daer is geen Godt gelijk gy, boven in den Hemel nog beneden op de aerde, trouwe doende, en weldadigheid aen ons bewyzende, verre boven jae tegens onze verdiensten.

Wat zullen wy den Heere vergelden voor zulke weldaden aen ons bewezen? wy zullen den beker der dankzegginge opneemen en den name des Heeren aenroepen. Wy zullen u offeren offerhande van dankzegginge; wy zullen onze geloften den Heere betalen, nu, in de tegenwoordigheid van al zijn volk; in de voorhoven van het huis des Heeren.

Wy

Wy weeten, ô oneindige Godt, dat gy niet op aerde woont; ziet de Hemelen, jae de Hemel der Hemelen zouden u niet kunnen begrypen: hoe veel minder dit huis, dat uwen name herbouwt is. Wend u dan maer tot ons gebedt en onze smekinge, ô Heere onze Godt, om te hooren naer ons geroep, en het gebedt, dat wy heden voor uw aengezichte uitstorten.

Ach! of het u behagen mogt uit uwe verhevene en heilige wooninge nedertezien, en aen ons die belofte te vervullen, welke gy gesproken hebt, over al, waer myn naems gedachtenis gestigt wordt, zal ik tot u koomen en u zegenen! Laten uwe oogen dag en nacht open zijn over dit huis, over deze plaetze en vervulze met uwe genade en zegen.

Zoo dikwils als wy hier in de vreeze uwes naems zullen vergadert zijn, zijt in het midden van ons tegenwoordig met uwen H. Geest. Zegen hier onze byeenkoomsten; doeze strekken tot uwe eere en heerlijkheid, tot vermeerderinge van kennisse, geloof, liefde en ware godtzaligheid, en tot bevorderinge van onze eeuwige gelukzaligheid. Maek daer toe de Prediking van uw wordt en Euangelium voorspoedig; dat het omtrent ons alle steets bevonden werde een kracht Godts tot zaligheid.

Alle

Alle gebedt, alle smeekinge, die van ons of eenig ander mensch geschieden zal, als wy erkennen elk onzer de plage zijnes harte, en een yder zyne handen hier in dit huis zal uitbreiden om of algemeene of byzondere plagen van u aftebidden, en het goede voor Landt of Kerke te verzoeken hoor gy dan in den Hemel, de vaste plaetze van uwe wooninge, vergeef de zonden van ons, uwe Dienstknechten en Dienstvaegden, weer de welverdiende plagen af, en geef ons naer den wensch van ons harte, alles waerom wy tot u roepen.

Laet hier nooit eene andere stemme gehoort worden, als die den weg der waerheid klaer en duidelyk, zonder omwegen of menschelyke vonden te gebruiken, aenwyft; dat dit huis nooit door afgodendienst verontheiligt werde, maer altoos zy en blyve een bedehuis voor uw volk, daer het heilige handen en harten opheft.

Schep over deze wooninge en onze vergaderinge eene wolke des daegs, en een rook, en den glans eenes vlammdenden vuurs des nachts, ons zynde tot eene beschuttinge, een toevlucht en verberginge tegens den vloedt en tegens den regen.

Laet'er ook geene wooning op uwen ganschen berg zyn, die door u niet behoedt werdt. Gy hebt hier in Nederlandt, ô Godt,

zoo veele Kerken, die gewyt zyn tot uwen dienst, daer men uwen naem aenroept, en de verkondiging van uwe deugden geschiedt, verlaet toch geene derzelve, maer blyfze by met uwe hoede en bescherminge, bewaerze voor verval, en verwek altoos Godsdienstige en milddadige harten, die gaerne willen toebrenge tot onderhoudt of herstellinge. Wiltze voor al bewaren voor de woede der vyanden, die gaerne van dezelve afgodts Tempelen zouden maken ofte onderste boven keeren.

Beteugel byzonder de woede van dien wraekgierigen, die op ons zoo verbittert is, en die zoo veele van uwe Kinderen en gunstgenooten ter dodinge en hunne vergaderplactzen en bedchuizen aen de verwoestinge overgegeven heeft. Wanneer zal die Tyran eens een einde nemen, wanneer zal hy het verwoesten en trouwlooslyk handelen volbracht hebben! Heere doe die tydt eerlange daer zyn, dat tot hem gezegt werde, wee u gy verwoester en die trouwlooslyk hebt gehandelt, nu zult gy verwoest en trouwlooslyk gehandelt worden.

Verlos uwe Kinderen en gunstgenooten van de Antikristische dwinglandy in die gewesten van den aertbodem, daer zy onder dezelve zuchten. Gy weet, ô Godt, waermen Jakob heeft opgegeten en zyne lieflyke

wooninge verwoest. Gedenk aen hem ten goede; staet op, help en verlos hem, almachtige Godt. Waerom zouden de vyanden zeggen, Waer is hunne Godt? Laet het gekerm der gevangenen voor uw aenschyn koomen; behoud overig de Kinderen des doots naer de grootheid van uwen arm, geef hun de vorige wooningen en hunne bedehuizen weder. Roey den Antikrist uit, en uit Babel den naem en het overblyfzel, en den zoon, en den zoons zoon: stelze tot een erve der nachtuilen en tot waterpoelen, en wiltze uitvagen met eenen bezem des verderfs. Laten de Koningen der aerde, die tot hier toe met het beest gehoereert hebben, uw oordeel in een uur over die groote hoere zien koomen, en zig ontslaen van hare liefkozeryen, eer het besluit bare en de hittigheidt van uwe grimmigheidt ook over hen uitgegoten werde.

Wy verwachten, Heere, naer uwe getrouwe beloften de bekeeringe van zoo veel ongelovigen: doe die tyden, in welke dat groot heil aen uwe Kerke zal geschonken worden, haest naderen. Vergader de hinkende, verzamel de verdrevene, doe de Joden afzien van dat oudt huis, dat gy om hunner voorvaderen grouweldaden aen de verwoestinghe hebt overgegeven; laet dat schaduwachtig Heiligdom in hunne harten niet meer
op-

opkoomen: brengze tot den berg uwer heiligheidt, nu vastgesteld op den top der bergen, en tot uwe wooningen. Laten ook de Heidenen gebracht worden tot uwen heiligen berg, en verheugt in uw bedehuis: laten hunne brantofferen en slachtofferen u aengenaem zyn op uwen Altaer: uw huis is nu toch een bedehuis voor alle volken.

Laten alle ergernissen uit het midden van uwe Kerke geweert zyn, en onder ons niets gevonden worden, dat Joden of Heidenen zou beletten intekoomen tot uwen heiligen Tempel.

Geef ons allen een harte dat genegen en volvaerdig is om alles tot den opbou uwer Kerke toetebrengen. Schenk ons Leeraers, die met alle kracht daer toe arbeiden dat uw huis verheerlykt, en het getal der huisgenoten dagelyx vermeerdert werde.

Vergun ons gedurig *Mattathiassen* en derzelve recht geaerte zoonen, Regeerders, die Voedsterheeren zyn van uwe Kerke, mannen van beleid en dapperheidt, die niets verzuimen dat tot herstellinge en bevestiginge van den zuiveren Godsdienst strekken kan. Wy danken u, dat wy in deze dagen, waer in men zoo tegens uwe Kerke woelt en woedt en uwe Tempelen en Altaren tot puinhooopen zoekt te maken, zulke Helden aen het roer van Regeeringe in dit ons lieve Vaderland

lant zien zitten, die het goede van uw huis zoeken, en voorstanders zyn van vryheidt en waerheidt: Laetze by ons in lengte van dagen; maek hunne Regeeringe voorspoedig tot beste van uwe Kerke, welstant van dit ons Landt, afbreuk der vyanden en allerlei afgodendienst en bevestiginge van het Koningkryk van uwen Zoone. Zegen hunne raetslagen en ondernemingen tot voortzettinge van dezen zwaren en drukken Oorlog en verkryginge van eene goede, gewenschte, en bestendige vrede.

Maek by hen, maek by ons, hunne onderdanen woninge, ô Godt, maek onze lichamen tot Tempelen van uwen H. Geest, onze Ledematen tot wapentuigen der gerechtigheidt. Doe ons alle hier zoo verkeeren voor uw aengezichte, dat wy van u in genade aengezien en eens opgenomen werden in uwen hemelschen Tempel daer boven, daer wy eeuwig voor uw aenschyn zullen staen, in deszelfs licht wandelen, en u, ô drie eenige Godt, toebrengen de eere, de heerelykheidt, en de dankzegginge, gelyk u toekomt, tot in eindelooze eeuwigheidt. AMEN.

